

Fælleseuropæisk sikkerhed

TRANSNATIONALE SOCIALDEMOKRATISKE NETVÆRK, AFSPÆNDINGSPOLITIKKENS KRISE OG OSTPOLITIKKENS VIDEREFØRELSE

AF

RASMUS MARIAGER

Det er almindelig kendt, at relationerne mellem Øst og Vest forværredes efter undertegnelsen af Helsinkislutakten 1. august 1975.* Nogle historikere vurderer, at detenten forsvandt, at den døde ud, hvorefter den såkaldte »anden kolde krig« begyndte – markeret ved bl.a. USSR's politik over for og i Den Tredje Verden, opstillingen af sovjetiske SS-20 raketter samt NATO's dobbeltbeslutning. Andre forskere mener, at detenten blot gennemgik en krise, måske nok en dyb krise, men dog kun en krise, som den så kom over fra en gang i midten af 1980'erne – markeret ved det forbedrede forhold mellem USA og Sovjetunionen, fornyede topmøder mellem Ronald Reagan og Mikhail Gorbatsjov og bortskaffelsen af kernevåben i Europa. Der er imidlertid enighed om, at detenten blev udfordret i anden halvdel af 1970'erne.¹

* En anden version af denne artikel vil blive udgivet under titlen »'The Need for More Cooperation'. Transnational Social Democratic Networks, the Crisis of Détente, and the Continuation of Ostpolitik« i Oliver Bange & Poul Villaume (eds.), *The Long Détente*. Bogen forventes udgivet på Peter Lang Verlag, 2012. I forbindelse med bearbejdningen af den danske version ønsker jeg at takke følgende for gode råd og vink: Svend Aage Christensen, Steven L.B. Jensen, Jes Fabricius Møller, Nikolaj Petersen og Poul Villaume. Tak også til fhv. udenrigsminister Kjeld Olesen (S) for at læse et første udkast til artiklen og for at fange en faktuel fejl. Endelig skal det nævnes, at denne artikel er at betragte som et første resultat af et igangværende forskningsprojekt vedrørende nordisk og nordvest-europæisk sikkerhedspolitik i komparation i perioden fra 1976 til den kolde krigs ophør.

1 Jf. Leopoldo Nuti (ed.), *The Crisis of Détente in Europe. From Helsinki to Gorbachev, 1975-1985* (Routledge, 2009); Poul Villaume & Odd Arne Westad (eds.), *Perforating the Iron Curtain. European Détente, Transatlantic Relations, and the Cold War, 1965-1985* (Museum Tusulanums Forlag, 2009).

Det var ikke alene forholdet mellem Øst og Vest, der forværredes i denne periode. Også forholdet mellem USA og dets europæiske allierede spidsede til. Det gjaldt bl.a. de lande, hvor socialdemokraterne historisk stod særlig stærkt, dvs. Danmark, Norge og Sverige.² Men også forholdet mellem USA og en række andre vesteuropæiske lande ændrede sig til det værre. Den norske historiker Geir Lundestad har argumenteret for, at Storbritannien var det eneste vesteuropæiske land, der fuldt ud delte USA's skærpede politik over for Østblokken i slutningen af 1970'erne og USA's økonomiske politik fra 1981 og frem.³

Hvordan kan vi bedst forstå det stadigt mere anstrengte forhold mellem USA og flere vesteuropæiske lande i anden halvdel af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne? Hvilken rolle spillede de europæiske socialdemokratier i den sammenhæng? Disse to spørgsmål søges besvaret i denne artikel.

Historikerne har forklaret skismaet mellem USA og dets europæiske allierede forskelligt. Navnlig europæiske historikere betoner, at USA kort tid efter undertegnelsen af Helsinkislutakten distancerede sig fra afspændingspolitikken og erstattede den med en ny styrkepolitik, hvis kendetegn frem til midten af 1980'erne bl.a. var den amerikanske INF-politik (INF = Intermediate-Range Nuclear Forces) samt psykologisk krigsførelse over for Østblokken. Denne proces begyndte kort efter årsskiftet 1975-76, da den republikanske tidligere guvernør i Californien Ronald Reagan meddelte den siddende republikanske præsident Gerald Ford, at han ville udfordre ham i kampen om at blive partiets præsidentkandidat. Først ændrede Ford ikke sin afspændingspolitiske kurs, men med Reagans voksende succes i valgkampen, ændrede han holdning. I marts 1976 udtalte Ford således i et interview: »We are going to forget the use of the word detente«.⁴ Under Jimmy Carter – demokraten som endte med at vinde valget – blev afspændingspolitikken yderligere svækket, og da Ronald Reagan fire år senere endelig blev

2 Olav Riste, »NATO's Northern Frontline in the 1980s«, Olav Njølstad (ed.), *The Last Decade in the Cold War. From Conflict Escalation to Conflict Transformation* (Frank Cass, 2004); Ulf Bjereld, Alf W. Johansson & Karl Molin, *Sveriges säkerhet och världens fred. Svensk utrikespolitik under kalla kriget*, (Santerus, 2008), s. 244-314; Jussi Hanhimäki, »Security and Identity: The Nordic Countries and the United States since 1945«, Geir Lundestad (ed.), *No End to Alliance. The United States and Western Europe: Past, Present and Future* (Macmillan, 1998).

3 Geir Lundestad, *The United States and Western Europe since 1945* (Oxford University Press, 2005), især kap. 7: »From Bad to Worse. The United States and Western Europe, 1977-1984«, s. 201-225. Om »Reaganism« se Richard Crockatt, *The Fifty Years War. The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991* (Routledge, 1996), s. 305ff.

4 Anne Hessing Cahn, *Killing Détente. The Right Attacks the CIA* (Pennsylvania State University Press, 1998) citeret s. 47.

præsident, lød ambitionen, at USA ud fra en styrkeposition ville »kill détente« og besejre »Ondskabens Imperium«. ⁵ Navnlig europæiske historikere har i den forbindelse argumenteret for, at indflydelsesrige politiske miljøer i et antal vesteuropæiske lande betragtede udviklingen i USA's politik over for Østblokken med skepsis. I de vesteuropæiske lande ønskede man overvejende en videreførelse af afspændingspolitikken, og den amerikanske politik blev opfattet som egenrådig og kompromisløs. Med henvisning til USA's sanktioner mod Sovjetunionen og Polen efter indførelsen af krigsretstilstand i Polen i 1981 konstaterer den britiske historiker John W. Young således, at »West European governments disliked being faced with a US *fait accompli*«. ⁶ I denne version var det altså primært USA's skyld, at det gik så galt, som det gjorde.

Andre historikere mener, at de vesteuropæiske lande bar hovedansvaret for det forværrede transatlantiske forhold. For det første ønskede flere af dem at videreføre afspændingspolitikken på trods af amerikanske iagttageres påpegning af, at afspændingspolitikken havde fejlet. En vigtig hensigt havde været at fremme gensidig dialog på tværs af Jerntæppet samt opnå nedrustning, men faktum var, at landene i øst havde oprustet i ly af afspændingen, hvilket stod klart allerede i samtiden. Ligeledes havde Sovjetunionen i afspændingsperioden opbygget stadig tættere forbindelser til lande i Den Tredje Verden og etableret diplomatisk kontakt til lande tæt på USA, nemlig i Latinamerika. Desuden havde det enten – set fra både USA og Sovjetunionen – haft den utilsigtede virkning at bidrage til at destabilisere stormagterne og deres politik i den kolde krig. Med den fremtrædende amerikanske koldkrigshistoriker John Lewis Gaddis' ord: »Détente, which began as a joint superpower effort to stabilize the Cold War, instead destabilized the priorities of both superpowers«. ⁷ Ud fra den betragtning var det detentens fallit og europæernes manglende forståelse heraf, der var udslaggivende.

Derudover har et antal europæiske historikere understreget, at der i flere vesteuropæiske lande i anden halvdel af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne opstod konflikt om sikkerhedspolitikken. I antologien

⁵ Geir Lundestad, *The United States and Western Europe since 1945*, s. 201; John Lewis Gaddis, »Grand strategies in the Cold War«, Melvin P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War. Volume II. Crises and Détente* (Cambridge University Press, 2010), s. 19. Om den amerikanske styrkepolitik i 1980'erne se *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991*, bd. 1-4 (DIIS, 2005), her bd. 3, s. 44.

⁶ John W. Young, »Western Europe and the end of the Cold War, 1979-1989«, Melvin P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War. Volume III. Endings* (Cambridge University Press, 2010), s. 293.

⁷ John Lewis Gaddis, »Grand strategies in the Cold War«, Melvin P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War*, citeret s. 17.

The Last Decade of the Cold War analyserer Frédéric Bozo, Leopoldo Nuti og Olav Riste således nationale sikkerhedspolitiske og koldkrigsrelaterede debatter i Frankrig, Italien, Danmark og Norge med den fælles konklusion, at der opstod store uoverensstemmelser blandt politikere og i befolkningerne om holdningen til NATO's fornyede oprustning, Ronald Reagan og SDI – Strategic Defence Initiative, det såkaldte »stjernekrigsprojekt« – samt spørgsmålet om, hvordan man fra 1985 og frem skulle forholde sig til Mikhail Gorbatsjov, SUKP's nye generalsekretær og førstemand i Moskva. I disse diskussioner synes centrum-venstrepartierne at have bevæget sig i anden halvdel af 1970'erne og 1980'erne. Efter etableringen af Atlantpagten havde næsten alle vesteuropæiske socialdemokratier været solide støtter af NATO, men i 1970'erne blev et stigende antal demokratiske arbejderpartier stadig mere skeptiske over for aspekter af NATO's politik og tillige over for amerikansk og britisk koldkrigs politik under Margaret Thatcher og Ronald Reagan, fra henholdsvis 1979 og 1981. Disse to ledere signalerede, at også dele af den politiske højrefløj var i bevægelse, om end det skal understreges, at andre dele af det liberale og konservative sikkerhedspolitiske miljø fortsat støttede den traditionelle ligevægtsstrategi med elementer af afspændingspolitik.⁸ Alt i alt blev sikkerhedspolitikken i Vesteuropa genstand for indenrigspolitiske stridigheder, dvs. politiseret, ligesom sikkerhedspolitikken blev polariseret i samme periode.⁹

Nærværende artikels tese er, at der i slutningen af 1970'erne og i 1980'erne opstod en – i vid udstrækning fælles – nordvesteuropæisk, socialdemokratisk reaktion imod den fornyede og intensiverede Øst-Vest-modsætning, herunder periodens skærpede amerikanske politik. Reaktionen skal primært forstås som socialdemokratiske forsøg på at videreføre den *Ostpolitik*, der var blevet fremført af Willy Brandt og i høj grad formuleret af dennes politiske rådgiver Egon Bahr i 1960'erne og 1970'erne. Ostpolitikken, der var omstridt allerede i sin samtid, kan defineres som en vestlig politik over for Østblokken med en dobbelt strategi: På den ene side anerkendelse af territorial status quo – og dermed en anerkendelse af grænserne efter anden verdenskrig – og

8 Frédéric Bozo, »Before the Wall: French Diplomacy and the Last Decade of the Cold War, 1979-1989«; Leopoldo Nuti, »Italy and the Battle of the Euromissiles: The Deployment of the US BGM-109 G 'Gryphon', 1979-83«; Olav Riste, »NATO's Northern Frontline in the 1980s«. Alle i Olav Njølstad (ed.), *The Last Decade of the Cold War. From Conflict Escalation to Conflict Transformation* (Frank Cass, 2004). Se også Olav Njølstad, »Introduction: The Cold War in the 1980s«, optrykt samme sted. Se også *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991* (DIIS, 2005), bd. 4.

9 Jf. Nikolaj Petersens vurdering af situationen i Danmark. Se Petersens *Europæisk og globalt engagement 1973-2006*. Dansk Udenrigspolitik Historie, bd. 6 (Gyldendal, 2006).

på den anden side igangsættelse af en proces, der havde som mål at ændre territorial status quo – og dermed reelt ændre den sovjetiske interessesfære. Heraf det af Bahr formulerede slogan fra 1963: *Wandel durch Annäherung*.¹⁰ Endvidere indgår det i artiklens forståelse, at socialdemokrater som Willy Brandt og Egon Bahr efter Helsinki 1975 benyttede transnationale socialdemokratiske netværk som Socialistisk Internationale (fra 1976) og SCANDILUX (fra 1981) til fremme af fælles socialdemokratiske perspektiver på, hvordan man kunne modvirke det intensiverede våbenkapløb og mildne modsætningen mellem Øst og Vest.

Ydermere vil der blive argumenteret for, at socialdemokratiske politikeres kritiske stillingtagen til aspekter af NATO's politik og dele af USA's sikkerhedspolitik fra midten af 1970'erne og frem ikke bør overskygge det forhold, at socialdemokratiene vedblev at være antikommunistiske partier, ganske som de havde været det siden 1930'erne og i begyndelsen af den kolde krig.¹¹ Én forskel var der dog: I den kolde krigs tidlige år var systemkonflikten mellem Øst og Vest – hvor parterne entydigt betragtede sig som hinandens modstandere: kapitalisme versus kommunisme – udslaggivende for socialdemokratiernes sikkerhedspolitiske stillingtagen. I slutningen af den kolde krig blev denne forståelse suppleret – men ikke erstattet – af en frygt for en afgrænset atomvåbenkrig i Europa baseret på delvis nye atomvåben, der muliggjorde regionalt afgrænsede atomvåbenkrige, samt nye afskrækkelsesstrategier (såkaldt *counterforce*).¹² Denne tiltagende bekymring over udviklingen i international politik og fra 1980'erne tillige en frygt for atomvåbenkrig fik som konsekvens, at socialdemokratiene på en og samme gang kritiserede landene i øst for oprustning og diktatur, og kritiserede

10 Denne forståelse af Ostpolitikken er baseret på Gottfried Niedhart, »Revisionistische Elemente und die Initiierung friedlichen Wandels in der neuen Ostpolitik 1967-1974«, *Geschichte und Gesellschaft*, vol. 28 (2002), s. 233-266, og Oliver Bange, »An Intricate Web. Ostpolitik, the European Security System and German Unification«, Oliver Bange & Gottfried Niedhart (eds.), *Helsinki 1975 and the Transformation of Europe* (Berghahn Books, 2008), s. 23-38.

11 Om socialdemokratisk antikommunisme i de skandinaviske lande fra 1930'erne og frem, se Trond Bergh & Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen 1914-1997*; Rasmus Mariager & Klaus Petersen, »Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig«, *Arbejderhistorie* 2004, nr. 4; Niels Jul Nielsen, *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter den kolde krig* (MTP, 2004). Werner Schmidt, *Antikommunism och kommunism under det korta nittonhundratalet* (Nordic Academic Press, 2002).

12 Vedr. »counterforce«, nye våbentyper og afskrækkelsesstrategier i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne, se »The evolution of military technology and deterrence strategy«, i: *SIPRI Yearbook 1981: World Armaments and Disarmament* (Taylor & Francis, 1981), s. 19-67.

NATO og USA, men også liberale og konservative partier i vest, for at bidrage til fortsat atomar oprustning baseret på delvis nye forsvarsstrategier.¹³ Det var på den baggrund, men også på grund af skuffelse over USA's udenrigspolitik under Vietnamkrigen, Watergate mv., at et antal vesteuropæiske socialdemokratier i anden halvdel af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne revitaliserede den demokratiske socialisme, skærpede den ideologiske konkurrence mellem socialisme og kommunisme og forsøgte at fastholde afspændings- og Ostpolitikken med den hensigt at videreføre detenten. For NATO-landenes socialdemokratier var det hensigten at videreføre afspændingspolitikken inden for rammerne af alliancedlemskabet. Med andre ord, den tiltagende kritik af dele af USA's politik afspejlede ikke et socialdemokratisk ønske om at forlade det atlantiske samarbejde.

De europæiske demokratiske arbejderpartiers politik vedrørende europæisk sikkerhed efter Helsinki 1975 lader sig bedst forstå som en videreførelse af den tyske Ostpolitik. To videnskabelige arbejder af særlig betydning for denne opfattelse er Nikolaj Petersens række af artikler om SCANDILUX, publiceret i midten af 1980'erne,¹⁴ og koldkrigsudredningen *Danmark under Den Kolde Krig*, koordineret og medforfattet af seniorforsker Svend Aage Christensen og udgivet af Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) i 2005.¹⁵

Foruden den relevante danske og internationale litteratur er nærværende artikel baseret på den socialdemokratiske arbejderbevægelses arkiver i Danmark, Norge og Sverige. Især drages der nytte af socialdemokratiernes materiale vedrørende samarbejdet i Socialistisk Internationale samt referater fra møder i SCANDILUX og i mindre grad i den socialdemokratiske arbejderbevægelses nordiske samarbejdskomite SAMAK. Desuden anvendes i beskedent omfang kildemateriale fra det britiske udenrigsministerium Foreign and Commonwealth Office, beroende i Kew, London, samt den London-baserede transnationale paraplyorganisation for fredsbevægelser, der erklærede sig uafhængige af den kolde krigs to militære blokke: European Nuclear Disarmament (END), hvis arkiv er beroende på London School of Economics.

13 Jf. *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 281ff.

14 Nikolaj Petersen, »The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?«, *Cooperation and Conflict*, XX (1985), s. 1-22; jf. samme, »Scandilux og Danmark. Scandiluxsamarbejdet og Socialdemokratiets sikkerhedspolitik«, Søren Møller Christensen (red.), *Man har et standpunkt... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne* (Eirene, 1984); samme, »Scandilux-samarbejdet og vesteuropæisk sikkerhed«, *Politica*, 1984, nr. 4.

15 *Danmark under den kolde krig*, bd. 1-4. Udredningen blev forfattet af flere forskere, ca. 10 i tal. Jeg bidrog selv med kapitlerne om dansk sikkerhedspolitisk debat 1945-91: bind 1, s. 117-229, bind 2, s. 35-131, bind 3, s. 71-202. Dette nævnes her, fordi jeg nedenfor diskuterer et antal af Koldkrigsudredningens hypoteser og konklusioner.

Undersøgelsens tilgang: perspektiver og faldgruber

Artiklen trækker også på mere teoretiske forståelser. For det første trækker jeg på Ute Freverts og Heinz-Gerhardt Haupts samt Daniel Bèlands og Robert Henry Cox's to nye, nogenlunde sammenfaldende programmer for studiet af politisk historie. Frevert og Haupt skriver om *Neue Politikgeschichte* og Bèland og Cox tilsvarende om *new political history*. Fælles for de to tilgange, der er udviklet uafhængigt af hinanden, men parallelt, er en programmatisk interesse for og et insisterende fokus på ideernes og værdiernes betydning for den politiske historie. Det gælder om at identificere ideologiske og værdibaserede forklaringer på politiske aktørers handlinger, hvor megen klassisk udenrigspolitisk historie i højere grad har rekonstrueret politiske forløb, begivenheder og beslutningsprocesser.

Man kan spørge, hvorledes denne ny politikhistorie i praksis adskiller sig fra klassisk politisk historieforskning. Et af svarene er, at de tidligst gennemførte analyser af den nyeste historie nødvendigvis ofte vil have karakter af rekonstruktion, hvor det gælder om at besvare helt grundlæggende hvem-hvad-hvor-spørgsmål. Dette ses inden for sikkerhedspolitisk historieforskning, men også inden for økonomisk historie og måske mest tydeligt inden for den europæiske integrationshistorie. Med hensyn til den kolde krigs historie er vi imidlertid nu i den situation, at de første studier af periodens politiske historie er gennemført. Det gør det muligt i højere grad at fokusere på den kolde krigs politiske aktørers ideer og værdier, hvorved det gerne skulle blive muligt at opnå en endnu dybere forståelse af udviklingen i de historiske forløb. Alle valg rummer imidlertid faldgruber, således også dette: Det vedholdende fokus på partiernes ideologiske forståelser rummer en risiko for at idealisere de pågældende partiers politik, der naturligvis også rummer elementer af almindelige magtkampe, partsinteresser etc. Jeg skal nedenfor bestræbe mig på ikke at gå i den fælde.¹⁶

For det andet har jeg ladet mig inspirere af en nyere tendens inden for oprindeligt amerikansk, men siden også europæisk historieforskning: det transnationale perspektiv. Hvor historieforskning i de fleste lande siden slutningen af 1800-tallet almindeligvis har taget udgangspunkt i nationalstaternes historie, betyder det transnationale perspektiv, at den nationale referenceramme overskrides til fordel for det grænseoverskridende møde mellem mennesker, institutioner,

16 Daniel Bèland & Robert Henry Cox (ed.), *Ideas and Politics in Social Science Research* (Oxford University Press, 2011); Ute Frevert & Heinz-Gerhardt Haupt (Hg.), *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung* (Campus Verlag, 2005).

netværk m.v.¹⁷ Dette perspektiv er relevant i denne artikel, da det lige præcis ikke var nationale udgangspunkter eller møder i socialdemokratiske parlamentarikergrupper, der dannede udgangspunkt for partiernes sikkerhedspolitiske udvikling i anden halvdel af 1970'erne. Det var derimod i mødet med socialdemokrater fra andre lande, at de udformede deres sikkerhedspolitiske ståsteder. I den forbindelse fokuserer jeg på Socialistisk Internationale og SCANDILUX, men også andre transnationale socialdemokratiske netværk vil være relevante at inddrage, fx SAMAK og Sammenslutningen af Socialdemokratier i EF (SDEF), samt de dele af 1980'ernes politisk bredt sammensatte fredspolitiske miljøer, der lod sig organisere i END.

Ny politikhistorie og det transnationale perspektiv i kombination er særlig relevant i nærværende sammenhæng, fordi de tilsammen kan kaste lys over den idébaserede politikudvikling, der fandt sted i transnationale miljøer. Imidlertid rummer et sådant fælles perspektiv den svaghed, at der bliver set bort fra de dele af de politiske miljøer, der ikke tilsluttede sig de fælles perspektiver. Systematisk sammenstilling af nationale udviklinger, og altså ikke blot de transnationale perspektiver, vil da også vise, at flere indflydelsesrige europæiske politikere – både liberale, konservative og socialdemokrater – befandt sig i et pragmatisk midterfelt mellem tilhængere af styrkepolitikken og tilhængere af Ostpolitikken. I mellempositioner finder vi eksempelvis den konservative britiske udenrigsminister 1979-82 og senere generalsekretær for NATO 1984-88, Lord Carrington, den vesttyske udenrigsminister 1974-92 Hans-Dietrich Genscher, der repræsenterede det liberale FDP, *Freie Demokratische Partei*, og den vesttyske kansler 1974-82, socialdemokraten Helmut Schmidt.¹⁸

»*The Need for More Cooperation*«

I juni måned 1976 inviterede det nederlandske arbejderparti *Partij van de Arbeid* (PvdA) socialdemokratiske politikere fra alle europæiske lande til en »Round Table Conference of Peace«, der skulle afholdes i Amsterdam 5.-6. november samme år. Det var tydeligt, at rundbordskon-

17 Denne forståelse af det transnationale perspektiv er baseret på Nils Arne Sørensen, »Den transnationale vending?«, *Historisk Tidsskrift*, 2009, nr. 2, s. 459-472; jf. Patricia Clavin, »Defining Transnationalism«, *Contemporary European History* 2005, nr. 4, s. 421-349. Vigtig er også Matthew Evangelista, *Unarmed Forces. The Transnational Movement to End the Cold War* (Cornell University Press, 1999), s. 16-21.

18 Se hertil DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 4 s. 76-85.

ferencen var velforberedt fra Partij van de Arbeids side, og at partiet gjorde en indsats for at give konferencen prestigefyldte rammer: Alle deltagere ville blive modtaget i den nederlandske statsminister Joop den Uyls embedsbolig i Haag, og deltagerne blev stillet i udsigt, at samtlige diskussionspapirer, taler og konklusioner efterfølgende ville blive publiceret.¹⁹ Ifølge invitationen var formålet med konferencen, at deltagerne – partiledere, højtstående partifunktionærer og socialdemokratiske sikkerhedspolitiske eksperter – skulle benytte den til at forsøge at igangsætte en proces, der skulle fremme socialdemokratiske bidrag »to the process of détente, the assurance of security and the curbing of the arms race« – et ambitiøst projekt.²⁰

Partij van de Arbeids initiativ udsprang ifølge invitationen af to iagttagelser. For det første, at europæiske socialdemokratier kun i meget begrænset omfang koordinerede og diskuterede deres sikkerhedspolitik med hinanden, selvom partierne havde nogenlunde fælles ideologiske udgangspunkter og fremtidshåb. Partij van de Arbeid fandt dette uholdbart. For det andet befandt den detente, som alle de europæiske socialdemokratier havde kæmpet hårdt for at realisere, sig i sommeren 1976 i en meget alvorlig krise. Partij van de Arbeid formulerede det i ordene:

... it is more than a year ago since the signing of the Final Act of Helsinki and less than a year before the so-called follow up conference in Belgrade. At the same time the negotiations on the limitation of strategic nuclear arms continue without success and we have to accept the fact that the talks in Vienna on the bringing about of a balance of conventional military power have been equally unsuccessful.

It must be made clear that both the discussions in Vienna and also the significance of the implementations of the Final Act of Helsinki will directly influence the security situation in Europe to a considerable extent. Indeed, these are talks in which European

19 Brev fra Partij van de Arbeid til det svenske socialdemokrati, 2. juni 1976, SE (Sverige)/ARBARK (Arbetatrörelsens Bibliotek och Arkiv) SAP (Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti) 1889/E/5/66; jf. brev fra Partij van de Arbeid til alle partier, der var inviteret til »Round Table Conference on Peace and Security«, 8. september 1976. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/66.

20 *Round Table Conference on Peace and Security*. Partij van de Arbeid. RAI-Congress centre, the 5th and 6th November 1976. Amsterdam (programme, list of participants, introduction etc.): Introduction, s. 1. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/66; jf. Partij van de Arbeid til alle partier, der var inviteret til »Round Table Conference on Peace and Security«, 8. september 1976. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/66.

governments have far-reaching influence. Thus it is necessary for the democratic-socialists to take stock themselves of the situation as regards peace and security...²¹

For det nederlandske arbejderparti gjaldt det med andre ord om at iværksætte en proces, der skulle understøtte detenten og som forhåbentlig ville resultere i øget socialdemokratisk indflydelse på Øst-Vestforholdet. I introduktionspapiret til rundbordskonferencen fremsatte Partij van de Arbeid følgende spørgsmål:

Is it imperative and/or possible for democratic-socialist parties to produce their own philosophy for a policy of détente and to indicate the various priorities within such a policy?²²

En socialdemokratisk afspændingspolitisk filosofi

For at besvare dette og andre spørgsmål foreslog Partij van de Arbeid, at der på konferencen blev nedsat tre arbejdsgrupper, der havde til opgave 1) at finde frem til, hvad partierne var enige om, og hvori der bestod uenigheder, 2) at analysere eksisterende og presserende internationale problemer og udfordringer, og 3) at overveje, hvordan partierne kunne skabe muligheder for fælles tænkning og arbejde blandt de deltagende socialdemokratier.²³

Invitationen blev modtaget positivt, og flere end 50 repræsentanter fra 15 europæiske arbejderpartier deltog i konferencen. Derudover deltog et antal socialdemokrater fra ikke-europæiske lande som observatører. Blandt konferencens prominente deltagere var Willy Brandt (formand for det vesttyske socialdemokrati og senere præsident for Socialistisk Internationale), Mário Soares (Portugals premierminister), Willy Claes (formand for det belgiske socialistparti og senere generalsekretær for NATO), Fred Mulley (Storbritanniens forsvarsminister), Felipe González (generalsekretær for det spanske socialistparti og senere spansk statsminister), Reiulf Steen (formand for det norske socialdemokrati) og Poul Nielson (senere nøglespiller i dansk fodnotepolitik og efterfølgende EU-kommissær).²⁴

²¹ *Round Table Conference on Peace and Security*. Partij van de Arbeid. RAI-Congress centre, the 5th and 6th November 1976. Amsterdam (programme, list of participants, introduction etc.): Introduction, s. 1. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/66.

²² Samme, s. 2.

²³ Samme sted.

²⁴ Samme sted.

Boks 1:**Transnationale socialdemokratiske diskussionsgrupper**

- Confederation of the Socialist Parties of the European Community: EF niveau (SDEF).
- EUROSUD: Sydvesteuropæisk niveau (Frankrig, Grækenland, Spanien).
- SAMAK: Nordisk niveau (Norge, Sverige og Danmark).
- SCANDILUX: Nordvesteuropæisk niveau inden for NATO (Danmark, Norge, Luxembourg, Holland og Belgien. Som observatører deltog partier fra Vesttyskland, Storbritannien og Frankrig).
- Socialistisk Internationale: Globalt niveau.

Diskussionerne i de tre arbejdsgrupper vedrørte Europas fremtidige sikkerhedspolitiske situation. Af særlig interesse i nærværende sammenhæng er drøftelserne i den tredje arbejdsgruppe, der blev navngivet »The Need for More Cooperation«. Udgangspunktet var en analyse udarbejdet af Partij van de Arbeid, ifølge hvilken et øget samarbejde mellem Europas socialdemokratier var vigtigt af tre årsager. For det første fordi moderne teknologi, dvs. udviklingen inden for rustningsindustrien og det forsatte atomvåbenkapløb, betød, at sikkerhedspolitik kun havde værdi, såfremt den omfattede hele det europæiske kontinent. Det gav, lød rationalet, ikke mening at tale om dansk, italiensk eller polsk sikkerhed. Derimod gav det god mening at arbejde med europæisk sikkerhed. For det andet var koordinering vigtig på grund af USA's betydning for Europas sikkerhedspolitiske situation. I et diskret, men umisforståeligt ordvalg hed det, at der »probably [would] be an inevitable development in the future towards increasing attunement of foreign policy amongst the member states of the European Community.« Det gjaldt om, at de europæiske lande i stigende grad selv tog ansvaret for sikkerheden i Europa og samarbejdede om den med den konsekvens, at supermagterne – USA og Sovjetunionen – skulle spille mindre roller. For det tredje var samarbejde vigtigt, eftersom det praktiske politiske samarbejde i Vesteuropa gennem den seneste tid havde vist, at vesteuropæiske lande, der ikke var medlemmer af EF og NATO, fx neutrale lande som Sverige og Schweiz, i stigende grad var nødsaget til at tilpasse deres udenrigspolitik til EF. Det var på denne tredobbelte baggrund, at Partij van de Arbeid foreslog Europas socialdemokrati-er at »seek forms of negotiation within the framework of the Socialist

International and, if possible, in conjunction with the activities of the Federation of Socialist Parties in the European Community.«²⁵

Referaterne af drøftelserne viser, at deltagerne delte den forståelse, at der eksisterede et stort behov for »coordination of policies« vedrørende udenrigs- og forsvarspolitik samt økonomisk politik og valutapolitik. Ligeledes var deltagerne enige om, at der var behov for »thorough ideological exchange of views and coordination before coordinating other policies«. Endelig blev der enighed om, at fremtidig koordinering skulle ske inden for Socialistisk Internationale, der stod over for at skulle vælge en ny præsident og et nyt bureau i november 1976, dvs. kun to uger efter mødet i Amsterdam. Socialistisk Internationale, etableret 1951, var en i princippet globalt orienteret sammenslutning af partier, der virkede for at etablere demokratisk socialisme overalt. Ifølge Internationalens nye statutter fra 1976 var det Socialistisk Internationales formål at »strengthen relations between the affiliated parties and to coordinate their political attitudes by consent«. For at opnå dette ville »the Socialist International ... seek to extend the relations between the Socialist International and other Socialist oriented parties not in membership which desire cooperation«.²⁶

Hvad angik det vanskelige spørgsmål om kontakter mellem socialdemokrater og kommunister var der i arbejdsgruppen generelt enighed om gavnligheden af kontakter på tværs af Jerntæppet, om end emnet gav anledning til diskussion. Men ifølge referatet anså et flertal det vigtigt at demonstrere, at socialdemokratierne ikke frygtede den ideologiske konkurrence mellem demokratisk socialisme og kommunisme. Tværtimod blev det understreget, at socialdemokratierne burde styrke deres engagement og involvering i ideologiske debatter og stridigheder mellem socialdemokrater og kommunister, idet hensigten var, at demokratisk socialisme over for offentligheden, men også over for kommunister, skulle fremstå som et inspirerende alternativ til kommunisme. På den måde var det hensigten at benytte Socialistisk Internationale til at »vitalize and modernize the ideological discussion«.²⁷

25 Samme sted, s. 9: Thematic Group 3: The Need for More Cooperation.

26 »NEW STATUTES OF THE SOCIALIST INTERNATIONAL. FINAL DRAFT as approved by the Bureau«, adopted by the Socialist International, November 1976. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/69.

27 *Round Table Conference on Peace and Security*. Partij van de Arbeid. RAI-Congress centre, the 5th and 6th November 1976. Amsterdam (programme, list of participants, introduction etc.); p. 9: Thematic Group 3: The Need for More Cooperation. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/66.

Rundbordskonferencen var efter alt at dømme en succes. De efterfølgende års aktiviteter inden for den internationale socialdemokratiske verdensbevægelse tyder på, at koordinering af de enkelte partiers politik netop var, hvad partierne havde behov for.

Willy Brandt, Socialistisk Internationale og revitaliseringen af demokratisk socialisme

Godt og vel to år før rundbordskonferencen i Amsterdam var Willy Brandt i 1974 trådt tilbage som vesttysk kansler efter den såkaldte Günter Guillaume-sag.²⁸ Men Brandt var ikke færdig i politik af den grund, og op til rundbordskonferencen i Amsterdam var han inviteret til at holde åbningstalen.²⁹ Dette var næppe nogen tilfældighed, for konferencen i Amsterdam havde formentlig det dobbelte formål at forsøge at fremme koordinering af europæiske socialdemokratiers sikkerhedspolitik samt at forberede Socialistisk Internationales 13. kongres, der som nævnt skulle finde sted i Genève i slutningen af november 1976, dvs. kun 2-3 uger efter konferencen i Amsterdam. Siden begyndelsen af 1976 var Brandt af sin nære ven, den østrigske kansler Bruno Kreisky, blevet opfordret til at stille op som præsident for Socialistisk Internationale. I første omgang havde Brandt angiveligt været tøvende, men efter at det lykkedes ham at få opbakning til både at gennemføre et antal organisatoriske ændringer og skabe et bedre økonomisk fundament for Socialistisk Internationale, havde Brandt besluttet at tage imod opfordringen.³⁰

28 Willy Brandt trådte tilbage som kansler i 1974, efter at det blev offentligt kendt, at Günter Guillaume, som stod Willy Brandt nær, var østtysk spion og arbejdede for STASI. Om den såkaldte »Günter Guillaume-sag« se Peter Merseburger, *Willy Brandt 1913-1992. Visionär und Realist* (DVA, 2002), s. 657-738.

29 I sin tale præsenterede Brandt 12 temaer, han mente var af betydning for Europas fremtidige sikkerhed. Disse 12 temaer vedrørte: 1) Fred og nedrustning, 2) Nord-Sydrelationer og 3) miljøspørgsmål. Se »Mitteilung für die Presse. Der SPD-Vorsitzende Willy Brandt legt auf der Konferenz über Frieden und Sicherheit der niederländischen Partij van de Arbeid (PvdA) am 5. und 6. November 1976 in Amsterdam das folgende Zwölf-Punkte-Papier unter dem Titel »Bemerkungen zur Sicherheitspolitik in Europa« vor«. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/66.

30 Peter Merseburger, *Willy Brandt 1913-1992. Visionär und Realist*, s. 751. Måske Brandt alligevel ikke var helt så tøvende, som Merseburger angiver. I et brev til Olof Palme og Bruno Kreisky skrev Brandt i oktober 1974, at han var ved at indstille sig på, at fremtiden bød på »partiarbejde«, og i maj 1975 argumenterede Brandt over for Palme og Kreisky for, at Socialistisk Internationale ville være et godt sted at videreudvikle samarbejdet mellem socialdemokratierne. Se Brandt, Kreisky og Palme. *Breve og samtaler. Demokratisk socialisme i teori og praksis. Forord af Jens Otto Krag* (Fremad 1976), s. 110, 140-142.

Men ikke nok med det: To dage efter konferencen i Amsterdam sendte Willy Brandt en skrivelse til Bernt Carlsson. Skrivelsen var udkast til både en takketale og et programskrift.³¹ Da Carlsson modtog brevet, var han det svenske socialdemokratis internationale sekretær og dermed en af Olof Palmes politiske sparringspartnere. Men på Socialistisk Internationales 13. kongres blev Carlsson valgt til generalsekretær for Socialistisk Internationale, dvs. den daglige leder af organisationens bureau. Samtidig blev Brandt valgt til præsident for Socialistisk Internationale. Et vigtigt resultat af kongressen var således, at to nordvesteuropæiske topsocialdemokrater havde overtaget ledelsen af Socialistisk Internationale – en alliance mellem en af Ostpolitikens fædre og en af Olof Palmes politiske rådgivere. Ifølge Peter Merseburger, der har skrevet den hidtil mest autoritative biografi om Willy Brandt, blev denne alliance ikke blot støttet af Kreisky, men også af Olof Palme, François Mitterand, Benedetto Craxi (den italienske socialistleder), Mário Soares og Felipe González, dvs. det meste af den socialdemokratiske elite i Vesteuropa.³²

Resultaterne udeblev ikke. I 1960'erne og første halvdel af 1970'erne havde Socialistisk Internationale levet en skyggetilværelse uden megen politisk betydning eller international opmærksomhed.³³ Efter Socialistisk Internationales 13. kongres ændrede dette billede sig imidlertid. Internationalen opnåede øget tilslutning, og medlemspartierne begyndte i stigende grad at lytte til de politiske anbefalinger fra organisationen, der nu antog karakter af en politisk tænketank med bud på, hvordan socialdemokratierne skulle tackle aktuelle udfordringer.

To eksempler kan illustrere dette: I 1980 udgav det svenske socialdemokrati en lille pjece. Partiet befandt sig i opposition og benyttede tiden til bl.a. at gentænke sin politik. I pjecen *Säkerhets- och försvarspolitik* hed det direkte, at det var vigtigt, at partiets sikkerhedspolitik var i overensstemmelse med Socialistisk Internationales anbefalinger.³⁴ De følgende år viste, at det ikke var tomme ord. Efter at Olof Palme og Socialdemokraterna genvandt regeringsmagten i 1982, iværksatte den nye regering en skærpet sikkerhedspolitisk kurs og en såkaldt »aktiv udenrigspolitik«, der var så markant, at nogle kritikere fandt den i strid med svensk neutralitetspolitik, jf. nedenfor.³⁵

31 Brev fra Willy Brandt, Vorsitzender der SPD, til Bernt Carlsson, 8. november 1976. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/67.

32 Peter Merseburger, *Willy Brandt 1913-1992. Visionär und Realist*, s. 752.

33 Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden. Socialistisk Internationale 1976-1992* (Freemad, 1992), s. 15-22.

34 *Säkerhets- och försvarspolitik* (Socialdemokraterna, 1980), s. 9-11.

35 Fx Jussi M. Hanhimäki, *Scandinavia and the United States* (Twayne, 1997), s. 160.

Det andet eksempel: Siden 1950'erne havde det været dansk politik at afvise den gamle tanke om at erklære Norden atomvåbenfrit. I 1960'erne formulerede udenrigsminister Per Hækkerup det på den måde, at en sådan hverken var »nødvendig eller ønskelig«: ikke nødvendig, da Norden allerede var atomvåbenfrit, og ikke ønskelig, da en sådan zone kun gav mening i en bredere europæisk sammenhæng.³⁶ I 1981 lod den danske statsminister Anker Jørgensen sig interviewe af Danmarks Radio under Socialistisk Internationales præsidiemøde i den vesttyske hovedstad, Bonn. Ved denne lejlighed stillede Anker Jørgensen sig ikke afvisende til forslaget, men derimod ret imødekommende.³⁷ Ifølge Willy Brandts referat af præsidiemødet indgik spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone i Socialistisk Internationales drøftelser, og det fremgår også, at danskerne, nordmændene og finnerne nu benyttede Socialistisk Internationale til at promovere forestillingen om Norden som atomvåbenfri zone. Brandts kommentar hertil var, at spørgsmålet endnu ikke var af direkte betydning for Socialistisk Internationale, men: »Once the wider context is clear this will become our concern again«.³⁸ Det skete så det følgende år, da den såkaldte Palme-kommission offentliggjorde rapporten *Common Security*, hvori der blev argumenteret for etablering af en atomvåbenfri zone ned gennem Europa, jf. nedenfor.

Socialdemokratiernes i stigende grad positive indstilling til parolen om Norden som atomvåbenfri zone skabte i samtiden en vis forundring. I 1981 tog den amerikanske udenrigsminister Alexander Haig direkte afstand fra zone-tanken, på et tidspunkt hvor den sovjetiske generalsekretær Leonid Bresjnev gennem udmeldinger henvendt til de nordiske lande tydeligvis fiskede i rørte vande.³⁹ Alle var bekendt med, at forslaget senest var fremsat i FN på finsk initiativ i 1978, men spørgsmålet var, om finnerne agerede på vegne af Sovjetunionen, og, hvis det var tilfældet, om de nordiske socialdemokratier således var i færd med at imødekomme noget, der grundlæggende var et sovjetisk ønske. Den eksisterende forskning har ikke givet noget klart svar på det spørgsmål, men britiske udenrigsministerielle embedsmænd vurderede i hvert fald, at finnernes forslag fra 1978 om at erklære Norden atomvåbenfrit var en reaktion på udsigten til fornyet Øst-Vest-oprustning: »It is thus possible that their [finnernes, RM] reason for reviving it is that

36 *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 142.

37 Samme sted, s. 143.

38 Willi Brandt's summary of the praesidium meeting held in Bonn on 16th July 1981, s. 3. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/81.

39 *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 146ff.

they fear, or even have received, Soviet representations about cruise missiles and that, although they know there will be no Nordic nuclear free zone, they want to stall the Russians by saying that they are trying to tackle the problem by means of the nuclear free zone proposal«. ⁴⁰ Ud fra en sådan forståelse var det genfremsatte forslag med andre ord udtryk for en bekymring over fornyet Øst-Vest-spænding. Denne bekymring blev delt flere steder i Vesteuropa.

Tabel:

Grad af tillid til USA's evne til at håndtere de verdenspolitiske problemer, 1982. Respondenters fordeling i pct. Andel af »ved ikke« opgjort særskilt.

	Danmark	Frankrig	England	Belgien	Schweiz	Italien	BRD
Stor tillid	6	5	6	10	4	21	16
Nogen tillid	38	41	31	53	30	44	43
Ikke stor tillid	35	40	41	24	53	22	34
Ingen tillid	21	14	22	13	13	13	7
I alt	100	100	100	100	100	100	100
Ved ikke	14	13	5	20	4	18	2

Én forklaring på Socialistisk Internationales, men også andre socialdemokratiske netværks stigende betydning var netop en bekymring over udviklingen i international politik: NATO's henstilling om 3 pct. stigning i medlemslandenes forsvarsbudgetter (1978), Sovjets opstilling af

⁴⁰ »A Nuclear Weapon Free Zone in Scandinavia«, notat af 7. juli 1978. NAUK (National Archives, United Kingdom) FCO (Foreign and Commonwealth Office). NAUK FCO 33/3599.

SS-raketter (1976-77), Sovjets invasion af Afghanistan (1979), NATO's dobbeltbeslutning (1979), krigsretstilstanden i Polen (1981), og fra begyndelsen af 1980'erne tillige en tiltagende krigsfrygt i Europa. I marts 1982 blev der således offentliggjort en International Gallup-undersøgelse af befolkningernes mening om det transatlantiske forhold, herunder de politiske og militære relationer.⁴¹ Det fremgik bl.a., at selvom vesteuropæerne generelt havde et positivt syn på USA, så omfattede det ikke USA's udenrigspolitik. Et spørgsmål i undersøgelsen lød: »I almindelighed, hvor stor tillid har De til USA's klogskab til at håndtere de verdenspolitiske problemer, har De stor tillid, nogen tillid, ikke stor tillid eller ingen tillid?«. Svarene fordelte sig som vist i tabellen på foregående side

Det kritiske syn på større eller mindre dele af USA's udenrigspolitik var imidlertid ikke udtryk for, at de adspurgte havde et positivt syn på Sovjetunionen. Tværtimod viste svarene, at op mod 80-90 pct. af de adspurgte stillede sig meget kritisk til Sovjetunionen. I Danmark, Belgien Schweiz og Tyskland svarede således kun 1 pct. af de adspurgte, at de havde et »meget positivt« indtryk af Sovjetunionen. I Frankrig og England svarede 2 pct. og i Italien 4 pct. tilsvarende på samme spørgsmål.

Om vesteuropæernes krigsfrygt fremgik, at cirka 20 pct. af de adspurgte vurderede, at der var en reel risiko for et østligt angreb på Vesteuropa, samt at et »stort flertal« mente, der var en »mindre risiko« for et østligt angreb. Undersøgelsen konkluderede, at den vesteuropæiske befolkning, på tværs af landegrænserne gav udtryk for en reel frygt for et russisk angreb på Vesteuropa.

Krigsfrygten satte således sit præg på de vesteuropæiske befolkninger, og det var bl.a. på den baggrund, at de transnationale socialdemokratiske netværk opnåede øget tilslutning og betydning: Det handlede om at få europæiseret sikkerhedspolitikken.

En anden forklaring på Socialistisk Internationales øgede betydning var Willy Brandts person og hans prestige blandt både partikammerater og politiske modstandere. Som anført af den finske historiker Jussi Hanhimäki var Willy Brandt i 1960'erne og 1970'erne det nærmeste, man kom et symbol på det nye Europa. Han havde i 1930'erne og 1940'erne været offer for nazismen, og han var overborgmester i Berlin, da russerne og østtyskerne i 1961 rejste Muren. Brandt havde med

41 »International Gallup om de politiske relationer mellem USA og Vesteuropa«, offentliggjort 7. marts 1982, lokaliseret d. 10. januar 2012 på http://www.gallup.dk/tms_gallup/ugens_gallup/tekst/ug_1982_6.pdf.

Hanhimäkis ord optjent sine anti-nazistiske og anti-kommunistiske »credentials«, og han var derfor den rette til at tale fred med Sovjetunionen.⁴² Denne opfattelse af Brandt understøttes i socialdemokratiske kilder. I 1982 deltog den norske socialdemokrat Leonard Jensen i et bureauumøde som repræsentant for det norske arbejderparti. Efterfølgende udformede han et notat til Arbeiderpartiets leder Gro Harlem Brundtland og skrev bl.a.:

Jeg hadde ikke vært på SI's byråmøte siden før »Brandt eraen«, og skilnaden var enorm. Allikevel noe skremmende. Hele Internasjonalen er bygd opp om personen Brandt og hans prestisje. Dette så vi hver gang uenigheten ble for stor, fikk Willy Brandt de varme potetene på sitt gang, for å løse den – eller for å forklare dem. Dette var mulig fordi alle, uansett uenighet i sak, hadde en enorm tillit til Willy Brandt og hans måte å takle situasjonen på. Hva med Internasjonalen når Brandt en gang gir seg? Vil den falle sammen som et korthus?⁴³

Yderligere en forklaring på Socialistisk Internationales voksende betydning er relateret til de europæiske socialdemokratiers tab af regeringsmagten i slutningen af 1970'erne og de tidlige 1980'ere. Denne proces begyndte kort efter undertegnelsen af Helsinkislutakten i 1975, der både var højdepunktet og vendepunktet for detenten. Den tyske Ostpolitik kom under pres, og de følgende år mistede de europæiske socialdemokratier regeringsansvaret. I 1976 tabte det svenske parti regeringsmagten, for dog at genvinde den i 1982. Tre år senere, i 1979, var turen kommet til det britiske Labour, da James Callaghan tabte til Margaret Thatcher. I Norge og Danmark mistede socialdemokratiernes magten i henholdsvis 1981 og 1982. 1982 var også året, hvor det vesttyske SPD måtte forlade regeringskontorerne. Og kun et par år tidligere havde demokraten Jimmy Carter tabt det amerikanske præsidentvalg til republikaneren Ronald Reagan. Dette kollektive tab af magt er, som anført af Nikolaj Petersen, formentlig vigtigt for at forstå socialdemokratiernes sikkerhedspolitiske stillingtagen i slutningen af 1970'erne og i 1980'erne. Perioden fra begyndelsen af 1950'erne frem til midten af 1970'erne havde på mange måder været en socialdemokratisk

42 Jussi M. Hanhimäki, »Détente in Europe, 1962-1975«, Melvin P. Leffler and Odd Arne Westad (eds.), *The Cambridge History of the Cold War*, s. 216.

43 »Rapport fra Byråmøtet i Socialistinternationalen, Basel, 3-4 november 1982«. Fra Leonard Larsen til Gro Harlem Brundtland et al. NO (Norge)/ARBARK (Arbeiderbevægelsens Arkiv og Bibliotek) DNA (Det Norske Arbeiderparti) BOX 243.

æra i Vesteuropa. I den periode havde partierne været drivkræfter for etablering af velfærdsstater inden for rammerne af nationalstaterne, og i NATO havde flere socialdemokratiske partier arbejdet for at gøre afspænding og brobygning til et element på linje med militær afskrækelse. Så da partierne kom i opposition fra 1976 og frem, mistede de ikke bare den politiske magt. De mistede også adgangen til de nationale centraladministrationer og adgang til information. Ligeledes blev partierne ramt på deres identitet: Det var ikke længere forventeligt, at socialdemokratiene vandt de nationale valg og dannede regering. De måtte nu indstille sig på, at også liberale og konservative partier tog magten – og fastholdt den. Herefter kan der også iagttages et kollektivt tab af selvillid inden for den socialdemokratiske arbejderbevægelse. Betydningen af drøftelser inden for organisationer som Socialistisk Internationale voksede til gengæld.⁴⁴

En fjerde og sidste forklaring på Socialistisk Internationales voksende betydning udspringer af den måde, hvorpå Willy Brandt virkede inden for organisationen. Som forhenværende kansler og professionel politiker havde Brandt ikke tabt smagen for magt, og samtidig havde han et udpræget talent for at maksimere sin indflydelse. Brandt var i den forbindelse tydeligvis bevidst om, at han og Socialistisk Internationale ville opnå størst betydning, såfremt socialdemokratiene betragtede dem som en partner, der skulle virke inspirerende på et overordnet, ideologisk niveau, hvorefter det var op til de enkelte medlemspartier at oversætte det overordnede perspektiv til nationale strategier. I sin første tale som præsident for Socialistisk Internationale understregede Brandt således, at Socialistisk Internationale ikke var nogen »internationale Kommandozentrale« eller noget »internationale Partei mit einheitlichen Doktrin«. Derimod understregede han, at Socialistisk Internationales ambition var at koordinere, hjælpe og yde moralsk støtte. På den måde handlede det for Brandt om at fremme fælles perspektiver, men nationale strategier.⁴⁵

44 Nikolaj Petersen, »The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?«, *Cooperation and Conflict*, XX (1985), s. 1-22; jf. samme, »Scandilux og Danmark. Scandiluxsamarbejdet og Socialdemokratiets sikkerhedspolitik«, Svend Møller Christensenn (red.), *Man har et standpunkt... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne* (Eirene, 1984); samme, »Scandilux-samarbejdet og vesteuropæisk sikkerhed«, *Politica*, 16, no. 4 (1984). Om socialdemokratiene og velfærdsstaternes dannelse se Pauli Kettunen og Klaus Petersen (eds.), *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy* (Edward Elgar, 2011).

45 Brev fra Willy Brandt, Vorsitzender der SPD, til Bernt Carlsson, 8. november 1976. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/67.

Boks 2:**Omtalte socialdemokratiske partier**

- Arbejderpartiet. Det norske arbejderparti, DNA.
- Belgische Socialistische Partij / Socialistische Partij (fra 1980). Det belgiske (flamske [*vlaamse*]) socialistparti, VSP.
- Lëtzebuerger Sozialistesche Aarbechterpartei /Parti ouvrier socialiste luxembourgeois. Det luxemburgske socialistiske arbejderparti, LSAP/POSL.
- Partido Socialista Obrero Español. Det spanske socialistiske arbejderparti, PSOE.
- Parti socialiste. Det belgiske (vallonske) socialistparti, PS(B).
- Parti socialiste. Det franske socialistparti, PS.
- Partij van de Arbeid. Det nederlandske arbejderparti, PvdA.
- Partito Socialista Democratico Italiano. Italiens Socialdemokratiske Parti, PSDI.
- Partito Socialista Italiano. Det italienske socialistparti, PSI.
- Socialdemokraterna. Det svenske socialdemokrati.
- Socialdemokratiet. Det danske socialdemokrati.
- Sozialdemokratische Partei Deutschlands. Det vesttyske socialdemokrati, SPD.
- Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα [Den Pan-Hellenske Socialistiske Bevægelse]. Det græske socialistparti, PASOK.

Netop koordinering af politikken ud fra fælles perspektiver synes at have været et mere fremtrædende fænomen blandt socialdemokraterne end tidligere antaget. I 1979 og 1984 rejste eksempelvis to danske socialdemokratiske delegationer på rejse til Moskva for at føre samtaler med sovjetiske politikere og embedsmænd. I den danske kontekst omtales disse rejser almindeligvis som noget enestående. Men sådanne delegationsrejser var ikke ualmindelige i 1970'erne og 1980'erne. Efter at han var trådt tilbage som vesttysk kansler, besøgte Willy Brandt i 1975 Moskva, hvor han førte samtaler med den sovjetiske generalsekretær Leonid Bresjnev.⁴⁶ Han gentog rejsen ti år senere, nu som præsident

46 Willy Brandt, *Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975* (Hoffmann und

for Socialistisk Internationale.⁴⁷ I 1980 havde også svenske socialdemokrater haft en firemandsdelegation i Moskva, mens Palme var formand for den såkaldte Palme-kommission om sikkerhed og nedrustning. Denne delegation bestod af Olof Palme, Ingvar Carlsson, Sten Andersson og Gunnar Stenarv.⁴⁸

I dele af dansk koldkrigsforskning er den danske rejse i 1984 blevet tolket som udtryk for eftergivenhed. Bent Jensen har ligefrem fremsat den opfattelse, at sovjetiske politikere betragtede det danske socialdemokrati som »en allieret i kampen mod den danske regering og NATO«. ⁴⁹ Et blik på materialet i socialdemokratiske arkiver efterlader imidlertid det indtryk, at de danske S-politikere under samtaler om Norden som atomvåbenfri zone, med Kjeld Olesens formulering, »hele tiden understregede, at der ikke kunne blive nogen atomvåbenfri zone i Norden, medmindre Sovjetunionen trak sine taktiske atomvåben væk fra Østersøen, tilstødende landområder samt Kolahalvøen«. ⁵⁰ Dette bekræftes af den rapport om besøget i Moskva i 1984, som Poul Nielson udarbejdede, og som han har ladet genoptrykke i sin nyligt udsendte erindringsbog. ⁵¹ Endvidere synes besøget at have haft til formål at opnå sovjetiske indrømmelser, som kunne bruges i den hjemlige debat om Norden som atomvåbenfri zone. ⁵² Fire år forinden havde de svenske delegerede i 1980 som medlemmer af Socialistisk Internationale talt om den internationale situation, den fortsatte kaprustning og risikoen for en begrænset kernevåbenkrig. Disse diskussioner berørte ligeledes tanker om atomvåbenfri zoner i Europa. ⁵³ Fem år tidligere, i 1975, havde Brandt drøftet det portugisiske militærkups betydning for fortsat afspænding mellem Øst og Vest. ⁵⁴

Campe, 1976), s. 632ff.

⁴⁷ Lasse Budtz, *Her stod vi af. Fodnoterne, der skabte historie* (Fremad, 1998), s. 197-198.

⁴⁸ SAP:s delegationsbesök i Moskva 29/9-3/10 1980. SE/ARBARK SAMAK 1213/E/1/4.

⁴⁹ Bent Jensen, *Tryk og tilpasning. Danmark og Sovjetunionen siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987), s. 170-172, jf. også Jørgen Granum-Jensen, »Oppositionen opførte sig som om, den var på fjendens parti«, Bertel Haarder (red.), *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET's søgelys under Den kolde Krig* (Peter la Cours forlag, 1999). Se også Regin Schmidt, *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989 PET-Kommissionenes beretning, bd. 7* (Justitsministeriet, 2009), s. 107-109.

⁵⁰ Skrivelse fra Kjeld Olesen til forf., 14. oktober 2011.

⁵¹ Poul Nielson, *En hel Nielson* (Sohn, 2011), s. 136, 142. Jf. også Regin Schmidt, *PET's overvågning af politiske partier 1945-1989*, s. 107ff.

⁵² Om denne debat, se DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 141-171.

⁵³ SAP:s delegationsbesök i Moskva 29/9-3/10 1980. SE/ARBARK SAMAK 1213/E/1/4.

⁵⁴ Willy Brandt, *Begegnungen und Einsichten*, s. 632ff.

Delegationsbesøgene og samtalerne havde desuden at gøre med den ideologiske konkurrence mellem demokratisk socialisme og kommunisme, hvilket hang sammen med drøftelserne på rundbordskonferencen i Amsterdam i 1976, hvor det som nævnt blev besluttet at demonstrere den demokratisk socialismes slidstyrke over for kommunismen.⁵⁵

Det var således på baggrund af fire ovenstående forhold – 1) at forholdet mellem Øst og Vest blev forringet i slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne, hvilket førte til en tiltagende krigsfrygt; 2) at Brandt besad stor prestige og tillid i socialdemokratiske kredse i 1970'erne og 1980'erne; 3) at socialdemokratiske partier var i færd med at opleve et kollektivt magttab og identitetstab; og 4) ideen om fælles perspektiver, men nationale strategier – at de vesteuropæiske socialdemokrater i anden halvdel af 1970'erne traf beslutning om at fremme det transnationale partisamarbejde og at koordinere og udveksle informationer i den fortsatte kamp for Ostpolitikens videreførelse. At dette samarbejde ydermere var et middel i kampen mod liberale og konservative partier turde være indlysende.

Det næste spørgsmål, der rejser sig, er: Hvilken politik førte Socialistisk Internationale under Willy Brandts præsidentskab? Det korte svar lyder, at Brandt ville føre fredspolitik i Europa.⁵⁶ I sit programskrift fra 1976 understregede Willy Brandt, at Socialistisk Internationale fremover ville fokusere på tre politiske spørgsmål: 1) Fred og nedrustning; 2) Nord-Syd-anliggender; og 3) menneskerettigheder.⁵⁷ Det er værd at notere, at disse tre problemstillinger ikke blot var af interesse for de europæiske lande, men også og især for den såkaldt Tredje Verden. Ifølge Steen Christensen, der i 1980'erne var international sekretær for det danske socialdemokrati, var dette ikke noget tilfælde. Det var således en ambition i Brandts politiske virke i Socialistisk Internationale at appellere til ulandene, der gennem årtier havde været genstand for konkurrence mellem kapitalisme og kommunisme. Ved at reformulere den demokratiske socialisme og appellere til Den Tredje Verden ønskede Brandt at præsentere socialdemokratismen som alternativ til kommunismen og kapitalismen. I den forbindelse udviklede Willy Brandt en ny term, fællesbegrebet. Hermed mente Brandt, at løsninger på udfordringer skulle findes blandt aktører, der almindeligvis blev opfattet som hinandens modstandere, og på en sådan måde, at løsningen var

⁵⁵ Jf. ovenfor.

⁵⁶ Jf. artikelsamlingen: Willy Brandt, *Friedenspolitik in Europa* (Büchergilde Gutenberg, 1972).

⁵⁷ Brev fra Willy Brandt, Vorsitzender der SPD, til Bernt Carlsson, 8. november 1976. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/67.

til fælles bedste. Eksempelvis skulle de industrialiserede lande søge at løse verdens økonomiske problemer i samarbejde med ulandene. Ligeledes ville det være frugtesløst at skabe fred gennem yderligere (atom) oprustning, men gennem dialog og samarbejde mellem modstandere kunne det lade sig gøre. Grundtanken var at finde holdbare løsninger på globale udfordringer ved at underminere vaneforestillinger og stereotype fjendebilleder.⁵⁸ Efterfølgende blev 'fællesbegrebet' yderligere udviklet af et antal medlemmer af Socialistisk Internationale. Flere af disse blev i 1970'erne og 1980'erne medlemmer af internationale arbejdsgrupper nedsat med henblik på at finde løsninger på tidens udfordringer. Brandt lagde selv ud, da han i 1979 som formand for den såkaldte Brandt-kommission offentliggjorde Nord-Syd-rapporten om udviklingsproblemer.⁵⁹ Tre år senere, i 1982, stod den forhenværende – og senere – svenske statsminister Olof Palme bag sikkerheds- og nedrustningsrapporten *Common Security*.⁶⁰ I 1985 var det blevet den jamaicanske premierminister Michael Manleys tur til at udsende rapporten *Global Challenge*,⁶¹ og i 1987 lagde norske Gro Harlem Brundlandt navn til rapporten *Our Common Future*, om globale miljøproblemer.⁶² Særlig vigtig i nærværende sammenhæng er Palme-kommissionen for nedrustning og sikkerhedsspørgsmål. I dennes rapport blev der netop advaret mod gensidig afskrækkelse som vejen til fred. I stedet anbefalede kommissionen, der bestod af politikere fra hele verden, herunder den forhenværende amerikanske udenrigsminister Cyrus Vance og den ligeledes forhenværende britiske udenrigsminister David Owen, at man etablerede en 150 km bred atomvåbenfri zone – eller korridor – ned gennem Europa på begge sider af Jerntæppet. Begge den kolde krigs hovedaktører skulle bidrage til nedrustning, heraf titlen *Common Security*.⁶³

58 Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden*, s. 27; jf. Bernd Rother, »Between East and West – social democracy as an alternative to communism and capitalism: Willy Brandt's strategy as president of the Socialist International«, Leopoldo Nutti (ed.), *The Crisis of Détente in Europe. From Helsinki to Gorbachev, 1975-1985* (Routledge, 2009).

59 Independent Commission on International Development Issues, *North-South: A Programme for Survival* (MIT Press, 1980). Jf. Willy Brandt, *Erinnerungen. Mit den »Notizen zum Fall G«* (Ulstein, 2003), s. 375ff.

60 Independent Commission on Disarmament and Security Issues, *Common Security: A Programme for Disarmament* (Pan Books, 1982). Jf. Willy Brandt, *Erinnerungen*, s. 429ff; Egon Bahr, *Zu Meiner Zeit*, (Blessing, 1996), s. 511-517; Henrik Berggren, *Olof Palme. Aristokraten, som blev socialist*, (Politiken, 2010), s. 533ff.

61 Michael Manley et al [Socialist International], *Global Challenge. From Crisis to Cooperation: Breaking through the North-South Stalemate* (Pan Books, 1985).

62 Report of the World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Oxford University Press, 1987).

63 Jf. note 60.

Fra 1976 fokuserede Socialistisk Internationale som nævnt på de tre ovenfor omtalte gensidigt afhængige spørgsmål, men på kongressen i Genève blev det også besluttet, at kampen for fred de følgende år skulle være særligt vigtig for Socialistisk Internationale.⁶⁴ I anden halvdel af 1970'erne udsendte organisationen derfor et antal erklæringer og bulletiner om behovet for fortsat afspænding og nedrustning, eksempelvis en udtalelse af Willy Brandt til Socialistisk Internationales bureau fra 1977. Ifølge denne var våbenreduktioner nødvendige, ligesom det blev understreget, at supermagter delte et fælles ansvar for fremtiden. Endelig gjorde Brandt sig til advokat for den forståelse, at produktion af kernevåben i sig selv udgjorde en trussel mod freden.⁶⁵ Det følgende år præsenterede Socialistisk Internationale sit afspændingspolitiske program på en nedrustningskonference.⁶⁶ Derefter påbegyndte en såkaldt »SI Study Group« arbejdet med at udfærdige en nedrustningsrapport, der blev afsluttet i november 1980.⁶⁷ I denne fase af den kolde krig havde Socialistisk Internationale som sikkerhedspolitisk mål nr. 1 at få afsluttet SALT II (*Strategic Arms Limitation Talk*), der blev undertegnet i 1979, men aldrig ratificeret pga. republikansk modstand i USA.

Som vist af den tyske historiker Bernd Rother trådte Socialistisk Internationale på det tidspunkt ind på den internationale scene med en hidtil uset selvtilid.⁶⁸

En vigtig udtalelse blev udsendt i oktober 1979 efter et Socialistisk Internationale-bureaumøde i Lissabon, dvs. kun få uger før NATO stod over for at vedtage dobbeltbeslutningen.⁶⁹ En passage i udtalelsen lød:

... We live in a most crucial period. Mankind is at the crossroads. If we fail to take new significant steps towards arms control and disarmament, there is the danger that we will face a new arms

64 Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden*, s. 71; jf. Bernd Rother, »Between East and West – social democracy as an alternative to communism and capitalism: Willy Brandt's strategy as president of the Socialist International«, Leopoldo Nutti (ed.), *The Crisis of Détente in Europe*, s. 225f.

65 »Remarks on Disarmament«, submitted to the Bureau of the Socialist International, Madrid, October 15 and 16, 1977. SE/ARBARK SAP 1889/E/5/73.

66 »Socialist International. Conference on Disarmament. Helsinki, April 24-26, 1978. Programme, List of Participants and Principal Speeches«. SWE/ARBAK SAP 1889/E/5/75.

67 SI General Secretary's Report, November 1980. SWE/ARBAK SAP 1889/E/5/80.

68 Bernd Rother, »Between East and West – social democracy as an alternative to communism and capitalism: Willy Brandt's strategy as president of the Socialist International«, Leopoldo Nutti (ed.), *The Crisis of Détente in Europe*, s. 226.

69 Om dobbeltbeslutningen, se Leopoldo Nutti, »The origins of the 1979 dual track decision – a survey«, Leopoldo Nutti (ed.), *The Crisis of Détente in Europe*, s. 57-71.

race and a new period of confrontation. There is even a risk of losing the historic achievements of détente, to which the Socialists and Social Democrats have so devotedly contributed.

The Socialist International therefore strongly supports the ratification of the SALT II treaty by the United States and the Soviet Union without delay and urges those who seek to hinder the ratification to consider the serious consequences of such policy. The entering into force of this treaty would open new possibilities for progress in the Vienna negotiations and for the 2nd CSCE follow-up meeting in Madrid next year ...

The Socialist International urges the governments concerned to embark on negotiation on the control and reduction of Euro strategic arms systems [INF mv., RM]. Security cannot be enhanced by increasing armaments, but by removing the causes of mutual distrust and by taking practical measures for the limitation of existing arms and armed forces in a balanced way. The Socialist International strongly appeals to all governments in East and West to avoid in the meantime, any measures which could aggravate tension and render future negotiations more difficult and calls upon them to do everything to create an atmosphere of mutual confidence.⁷⁰

Knap to måneder senere, i december 1979, anbefalede den daværende danske socialdemokratiske regering så NATO at udsætte dobbeltbeslutningen. I maj 1979 havde forsvarsminister Poul Søgaard ellers offentligt peget på, at NATO-landene var »sakket bagud med hensyn til de længererækkende taktiske atomvåben«,⁷¹ og i oktober 1979 havde Lasse Budtz understreget, at den politiske ledelse i Moskva ikke var til at forhandle med, med mindre den mente sig under pres.⁷² Partiet afviste herefter fortsat ikke en modernisering, men betonedede i stadig højere grad, at man skulle forhandle med Moskva. Dette nævnte udenrigsminister Kjeld Olesen under et møde med den britiske regering i midten af november 1979, hvor han ligeledes nævnte, at den danske

⁷⁰ »Bureau Meeting in Lisbon, October 30-31, 1979. Statement«. NO/ARBARK DNA BOX 242.

⁷¹ Poul Søgaard i Folketinget 17. maj 1979. Citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 82.

⁷² Lasse Budtz, »Nedrustningsdebat efterlyses«, i *Ny Politik*, oktober 1979. Citeret efter *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 87.

regering fortsat ikke havde taget stilling til spørgsmålet om modernisering af NATO's raketter.⁷³

Men i december 1979, da NATO's medlemslande stod over for at vedtage dobbeltbeslutningen, var det blevet Socialdemokratiets opfattelse, at NATO skulle udsætte beslutningen med seks måneder.⁷⁴ Det vil være at presse kildematerialet for langt at hævde, at Socialistisk Internationales udtalelse var udslagsgivende for Socialdemokratiets stillingtagen, for der er næppe tvivl om, at den indenrigspolitiske situation og folketingsvalget i 1979 ligeledes var af betydning for partiets stillingtagen.⁷⁵ Men der er næppe heller tvivl om, at Socialdemokratiet i den periode var meget lydhor i forhold til Socialistisk Internationales anbefalinger. Under alle omstændigheder var der visse sammenfald i partiets og organisationens holdninger.

I 1980'erne fortsatte Socialistisk Internationale forsøgene på at fremme forståelsen for nødvendigheden af afspænding og nedrustning. I 1980 arrangerede Socialistisk Internationale for eksempel en socialdemokratisk partilederkonference i Wien, hvor deltagerne fordømte den sovjetiske invasion af Afghanistan.⁷⁶ Imidlertid efterlader kilderne i de socialdemokratiske arkiver det indtryk, at Socialistisk Internationale begyndte at miste momentum i de tidlige 1980'ere. I december 1981 skrev de svenske, finske, danske, norske og islandske socialdemokrater således i et fællesbrev til Bernt Carlsson, at valget af Brandt til præsident for Socialistisk Internationale i 1976 havde været en stor succes forstået på den måde, at internationalens medlemsskare i de mellemliggende år var vokset dramatisk, hvilket formentlig havde sin forklaring i det ovenfor omtalte fælles-begreb, der havde en særlig appel til ulandene. Imidlertid havde denne udvikling også haft negative konsekvenser: »The larger the meetings become, the more rhapsodically and superficially the issues are treated. The decisions are consequently taken after less serious and unsatisfactory discussions«. ⁷⁷ Socialistisk Internationale var blevet en tung og udynamisk organisation.

73 Record of Conversation between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs, the Rt. Hon the Lord Carrington Kcmg Mc, and the Danish Foreign Minister, Mr. Kjeld Olesen, at the Foreign and Commonwealth Office at 11am on 16 November 1979. NAUK FCO 33/3893.

74 Nikolaj Petersen, *Europæisk og globalt engagement 1973-2006; Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 95ff.

75 Om bl.a. folketingsvalget i 1979 se *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 88-103.

76 »Socialist International Party Leaders' Conference, Vienna, 5-6 Februar 1980, Statement«, 6. februar 1980. SWE/ARBAK SAP 1889/E/5/80.

77 »Some Views on the Work and Organisation of the SI«, 3 December 1981. SWE/ARBAK SAP 1889/E/5/81.

Men tabet af momentum kan også føres tilbage til, at medlemmerne ikke altid var enige om, hvilken politik Socialistisk Internationale skulle argumentere for. På den ene side var der inden for organisationen en kreds af sikkerhedspolitiske hard-linere bestående af det franske *Parti socialiste* (PS) og de to italienske medlemmer af Socialistisk Internationale, *Partito Socialista Italiano* (PSI) og *Partito Socialista Democratica Italiano* (PSDI) og på den anden side en fløj af mere moderate partier som de nordiske socialdemokratier, der gennemgående var meget begejstrede for Willy Brandt. Konflikten mellem disse to fløje kom fx til udtryk efter general Jaruzelskis indførelse af militær undtagelsestilstand i Polen i 1981. Kort tid efter udsendte Willy Brandt en udtalelse på vegne af Socialistisk Internationale. Det hed, at Socialistisk Internationale fordømte den polske ledelses handling, om end fordømmelsen blev holdt i et moderat sprog. Det franske Parti Socialiste var enig i fordømmelsen, men ønskede en mere direkte sprogbrug. Denne uenighed mellem 'duer' og 'høge' inden for Socialistisk Internationale, som også viste sig i forhold til INF-debatterne og i spørgsmålet om dobbeltbeslutningen, afspejlede spørgsmålet om, hvordan landene i Vest kunne opnå maksimal indflydelse på regimerne i Øst. Skulle man, som Willy Brandt havde argumenteret for siden 1960'erne, tilnærme sig landene i Øst i overensstemmelse med Ostpolitikens principper? Eller skulle de vestlige lande anlægge en linje, der mere var i overensstemmelse med USA's styrkepolitik?

Denne uenighed inden for Socialistisk Internationale kom til udtryk i yderligere et antal spørgsmål. Fx delte partierne sig i spørgsmålet om den franske atomslagstyrke *Force de frappe*: PS delte det franske ønske om at bevare styrken, mens SPD ønskede den nedlagt.⁷⁸ Ligeledes ændrede socialdemokratiernes politik over tid, men det var ikke altid, partierne nåede til samme slutning på samme tidspunkt. Den britiske Labour-politiker og partifunktionær Mike Gapes deltog således i 1984 i vesttyske SPD's kongres. Efterfølgende begik han en ti-siders rapport primært vedrørende socialdemokraternes sikkerhedspolitiske diskussioner. Referatet sluttede med følgende konstatering: »The whole party has clearly changed its attitude, particularly on security policy where its position is now very close to that adopted by the other West European parties in the SCANDLUX group, including the Norwegians, Dutch

⁷⁸ Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden*, s. 40-41; jf. Nikolaj Petersen, »Scandilux og Danmark. Scandiluxsamarbejdet og Socialdemokratiets sikkerhedspolitik«, Søren Møller Christensen (ed.), *Man har et standpunkt... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne*, s. 66.

and Danes; and most welcome of all, its policies are now much closer to our own policy on defence, security and disarmament«. ⁷⁹

I takt med at Socialistisk Internationale mistede momentum i de tidlige 1980'ere, voksede et nyt netværk frem: SCANDILUX.

Egon Bahr, SCANDILUX og Ostpolitikens videreførelse

10. januar 1981 mødtes en række repræsentanter for en lille gruppe socialdemokratier i Amsterdam for at drøfte sikkerhedspolitiske spørgsmål af betydning for Europa.⁸⁰ Denne gang var det ikke Partij van de Arbeid, der var initiativtager, men de to belgiske socialdemokratier *Parti socialiste* (PS(B)) (vallonsk) og *Socialistische Partij* (VSP) (flamsk). Sammenkomsten skulle vise sig vigtig for det fremtidige samarbejde mellem mødedeltagerne. I de følgende 10 år skulle seks socialdemokratier, alle fra Nordvesteuropa og alle fra NATO-lande, mødes mere end 30 gange i en diskussionsgruppe, de navngav SCANDILUX.⁸¹ Nikolaj Petersen har vist, at SCANDILUX var et lille, uformelt diskussionsforum for sikkerhedspolitik og rustningskontrol bestående af socialdemokratiene fra Danmark, Norge, Luxembourg, Holland og Belgien.⁸² Derudover deltog repræsentanter for tre større NATO-landes socialdemokratier som observatører, nemlig partierne fra Vesttyskland, Storbritannien og Frankrig. Blandt deltagerne var Gro Harlem Brundtland fra Det Norske Arbeiderparti (DNA), Thorvald Stoltenberg (DNA), Joop den Uyl (PvdA), Klaas de Vries (PvdA), Neil Kinnock fra det britiske Labour, Michael Foot ligeledes fra Labour, Robert Goebbels fra det spanske PSOE, Egon Bahr (SPD) samt et antal danske socialdemokrater, heriblandt Kjeld Olesen, Steen Christensen, Lasse Budtz og Svend Auken. Willy Brandt deltog i mindst et møde. Alt i alt et imponerende persongalleri.⁸³

⁷⁹ »MOVING FORWARD IN UNITY. Report on the West German SPD Congress. Essen, 17-21 May 1984. By Mike Gapes. International Department. LSE (London School of Economics and Political Science) L (Library), END (European Nuclear Disarmament) LSE L END/20/14.

⁸⁰ Referat af det første møde i SCANDILUX, 10. januar 1981. DK (Danmark)/ABM (Arbejdermuseet) SDA (Socialdemokratiets arkiv) KS 116.

⁸¹ Socialdemokratiets arkiv rummer en samling af mødereferater fra SCANDILUX. Samlingen består af 31 referater, jf. DK/ABM SDA KS 116.

⁸² Nikolaj Petersen, »The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?«, *Cooperation and Conflict*, s. 1.

⁸³ Referater af møder i SCANDILUX. DK/ABM SDA KS 116; jf. Lasse Budtz, *Her stod vi af. Fotnoterne, der skabte historie*, (Fremad, 1998), p. 197ff.

Boks 3:**Aktører i transnationale socialdemokratiske netværk**

Egon Bahr (BRD)	Willy Brandt (BRD)	Gro Harlem Brundtland (Norge)	Lasse Budtz (Danmark)
Bernt Carlsson (Sverige)	Steen Christensen (Danmark)	Willy Claes (Belgien)	Benedetto Craxi (Italien)
Michael Foot (UK)	Robert Goebbels (Spanien)	Felipe González (Spanien)	Neil Kinnock (UK)
Bruno Kreisky (Østrig)	François Mitterand (Frankrig)	Fred Mulley (UK)	Poul Nielson (Danmark)
Kjeld Olesen (Danmark)	Olof Palme (Sverige)	Mário Soares (Portugal)	Reiulf Steen (Norge)
Thorvald Stoltenberg (Norge)	Joop den Uyl (Nederlandene)	Klaas de Vries (Nederlandene)	

Dannelsen af SCANDILUX afspejlede en vesteuropæisk tendens i 1970'erne og 1980'erne mod et øget transnationalt samarbejde.⁸⁴ Men SCANDILUX blev også dannet af tre mere specifikke årsager. Den første havde at gøre med udviklingen inden for Socialistisk Internationale. Som ovenfor nævnt havde Socialistisk Internationale vist sig som et dynamisk forum for politikudvikling mellem 1976 og 1980. Men Socialistisk Internationales succes havde også været organisationens akilleshæl, for med det øgede antal medlemmer – antallet steg med ca. 50 pct. fra 46 i 1976 til 67 i 1989, heraf 19 nye medlemmer fra Latinamerika, Afrika og Mellemøsten⁸⁵ – var Socialistisk Internationale blevet en organisation uden noget klart politisk fokus. De mange nye medlemmer fra fx Latinamerika var interesseret i forestillingerne om at løse globale udfordringer i fællesskab, men mindre interesserede i Europas sikkerhedspolitiske situation. Hensigten med at etablere et

84 Nikolaj Petersen, »The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?«, *Cooperation and Conflict*.

85 Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden*, s. 31.

lille, uformelt diskussionsforum, hvor deltagerne alene kom fra Nordvesteuropa, var at skabe et miljø for diskussioner, der udelukkende vedrørte europæisk sikkerhed, sådan som socialdemokratierne fra NATO's nordvesteuropæiske lande ønskede det. Samtidig ville et sådant lille miljø skabe mulighed for mere åbne og intime drøftelser.⁸⁶

Yderligere en årsag til dannelsen af SCANDILUX var en lektie, som de deltagende socialdemokratier havde lært i tilslutning til vedtagelsen af NATO's dobbeltbeslutning. Forud for beslutningen havde Partij van de Arbeid været imod. SPD havde været for, mens det danske socialdemokrati som nævnt anmodede om udsættelse. Men på trods af forskellige prioriteringer og nationale udgangspunkter, havde de i SCANDILUX deltagende socialdemokratier haft én fælles oplevelse: At USA havde udvirket noget, der følte som et urimeligt pres på de europæiske allierede for at støtte den beslutning, som USA havde sat sig for at gennemføre. Såfremt de europæiske socialdemokratier skulle forhindre et sådant pres de følgende år, måtte de etablere et eller andet diskussionsforum, hvor de kunne drøfte og eventuelt koordinere deres politik. På den måde var en af intentionerne med SCANDILUX at opnå såvel socialdemokratisk som vesteuropæisk indflydelse på Europas sikkerhedspolitiske situation, som ved indgangen til 1980'erne frem for alt var afhængig af forholdet mellem supermagterne og udviklingen i våbenkapløbet.⁸⁷

Endelig var der en tredje årsag til etableringen af SCANDILUX. I 1980 vandt republikaneren Ronald Reagan det amerikanske præsidentvalg. Under valgkampen havde han lovet sine vælgere at bringe det enten til afslutning, ligesom han ifølge amerikansk forskning havde præsenteret den amerikanske offentlighed for »the most anti-Soviet rhetoric that the country had heard in two decades«.⁸⁸ Af disse to årsager opstod der i Vesteuropa en bekymring for, at Reagan ville afvikle den amerikanske afspændingspolitik endeligt, en proces der som nævnt var begyndt allerede under præsident Ford.⁸⁹ Deltagerne i SCANDILUX var allerede

86 Nikolaj Petersen, »The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?«, *Cooperation and Conflict*.

87 Samme sted.

88 Frances Fitzgerald, *Way Out There in the Blue. Reagan, Star Wars and the End of the Cold War* (Simon & Schuster, 2000), s. 73.

89 Om forholdet mellem USA og Vesteuropa efter Reagans indsættelse som præsident, se Geir Lundestad, »The United States and Western Europe Under Ronald Reagan«, David E. Kyvig (ed.), *Reagan and the World* (Praeger Publishers, 1990), s. 47ff.; Samuel F. Wells, Jr., »Reagan, Euromissiles, and Europe«, W. Elliot Brownlee & Hugh Davis Graham (eds.), *The Reagan Presidency. Pragmatic Conservatism & Its Legacies* (University Press of Kansas, 2003), s. 135ff.

i udgangspunktet bevidste om, at en skepsis over for den nye mand i White House og den begyndende amerikanske styrkepolitik gjorde partierne sårbare for beskyldninger om at underlægge sig sovjetisk pres. Deltagerne i SCANDILUX's møder argumenterede derfor ofte for, at det var vigtigt at forklare den socialdemokratiske politik meget direkte og eksplicit og samtidig kritisere såvel sovjetisk som amerikansk politik, når begge parter bar ansvar for, at udviklingen gik mod øget konfrontation.⁹⁰

Men hvori bestod SCANDILUX's politik? Det skal først understreges, at SCANDILUX formelt ikke formulerede nogen politik. Der blev ikke taget referater fra møderne – de eksisterende referater er således teknisk set private notater – og formelt blev der ikke truffet beslutninger i SCANDILUX. I 1983 foreslog de belgiske og hollandske partier ganske vist udfærdiget et papir, der skulle fastlægge nogle rammer og præmisser for arbejdet i SCANDILUX. Men dette forslag blev afvist fra dansk, norsk og vesttysk side.⁹¹ Det kan derfor være vanskeligt at bestemme, hvori SCANDILUX' politik bestod. Når dette er konstateret, så efterlader referaterne af møderne i SCANDILUX det indtryk, at forummet havde karakter af at være en tænketank for nye socialdemokratiske sikkerhedspolitiske initiativer inden for rammerne af den fortsatte Øst-Vest-modsætning i de tidlige 1980'ere. Herefter, dvs. fra 1983-84, synes SCANDILUX at have mistet momentum, formentlig fordi Øst-Vest-forholdet blev stadig bedre fra midten af 1980'erne.

Ligesom i Socialistisk Internationale, var der også i SCANDILUX navnlig én person, der spillede en central rolle: Egon Bahr. Han havde været en nøgleaktør i vesttysk sikkerhedspolitik fra 1960'erne, og som en af Brandts tætteste politiske sparringspartnere spillede en særlig vigtig rolle i formuleringen af den vesttyske Ostpolitik. Han havde tillige været medlem af Forbundsdagen siden 1972 og i en periode minister. Da SPD formelt ikke var med i SCANDILUX, deltog Bahr i rollen som observatør. Men han tog del i møderne fra marts 1981 og frem, dvs. fra det andet møde.⁹² Og referaterne efterlader ingen tvivl: Bahr var ikke alene et reservoir af viden. Han indtog også rollen som politisk tænker, der inspirerede de øvrige deltagere i møderne.⁹³

90 Se fx referat af det første møde i SCANDILUX, 10. januar 1981. DK/ABM SDA KS 116.

91 Referat af møde i SCANDILUX, 23.-24. januar 1983. DK/ABM SDA KS 116.

92 Referat af møde i SCANDILUX, 13.-14. marts 1981. DK/ABM SDA KS 116.

93 Fx 21. november 1983, 21. september 1983, 6. januar 1984 og 24. september 1985. I en af sine erindringsbøger skriver Lasse Budtz: »Egon Bahrs analyser var meget sikre og klare og hans baggrundsviden enorm. Hvis fremtidens tyske socialdemokratiske re-

En gennemgang af referaterne af møderne i SCANDILUX tegner det billede, at deltagerne mødtes hyppigt i perioden fra begyndelsen af 1981 til udgangen af 1983, dvs. i forhandlingsperioden frem til NATO's begyndende deployering af mellemdistanceraketter i Vesteuropa. Herefter var aktivitetsniveauet aftagende og blev det endnu mere fra 1985. I den første periode frem til udgangen af 1983 handlede diskussionerne om dobbeltbeslutningen og holdningen til den nye amerikanske regering, herunder spørgsmålet om neutronbomben, samt holdningen til fredsbevægelserne. Partierne var tydeligt skeptiske over for Reagans styrkepolitik, mens de stillede sig positivt til fredsbevægelsernes aktiviteter. I denne tidlige periode ses det ligeledes hyppigt, at partierne stillede sig kritisk til den sovjetiske politik.⁹⁴ I 1982 opstod den første interne konflikt i SCANDILUX. Det franske Parti socialiste erklærede på et møde, at det ikke gav mening med forhandlinger mellem Øst og Vest, før der var opnået balance. Ved samme lejlighed udfordrede Parti socialiste det vesttyske SPD ved, med reference til krigsretstilstanden i Polen, at konstatere, at SPD's »tro på at økonomisk samarbejde vil lede til konvergens har spillet fallit«.⁹⁵ Frem til efteråret 1983 var tyske repræsentanter og navnlig Egon Bahr centrale aktører på møderne, idet SPD var det parti, der var bedst orienteret om udviklingen i de fortsatte nedrustningsforhandlinger mellem NATO og Warszawapagten. Ved udgangen af 1983 var samtlige deltagere i SCANDILUX enige om at være imod opstilling af nye mellemdistanceraketter. På observatørsiden talte ligeledes det britiske Labour til fordel for en udsættelse, og Egon Bahr pegede på, at 75 pct. af den vesttyske befolkning var imod opstilling af de nye missiler. Det eneste parti, der ikke kunne acceptere en udsættelse på seks måneder, var det franske Parti socialiste.⁹⁶

I samtiden blev socialdemokraterne kritiseret for i 1983 at have ændret holdning til dobbeltbeslutningen, idet de nu gik imod opstilling. Internt i SCANDILUX afviste man imidlertid sådanne beskyldninger med henvisning til, at den belgiske udenrigsminister Henri Simonet allerede i december 1979 havde udtalt, at socialdemokratiernes støtte til beslutningen var betinget af, at USA ville ratificere SALT II-aftalen,

geringer vil være i stand til at lade sig repræsentere ved internationale forhandlinger af den slags eksperter, er vi andre godt hjulpet.« Lasse Budtz, *De ansvarlige – jeg mødte dem* (Fremad, 2000), s. 21.

94 Referat af møde i SCANDILUX, 10. januar 1981, 13.-14. marts 1981, 12. maj 1981, 11. september 1981, 18.-19. oktober 1981.

95 Referat af møde i SCANDILUX, 14.-15. januar 1982.

96 Referat af møde i SCANDILUX, 18.-19.- september 1983.

hvilket aldrig skete.⁹⁷ Men den franske støtte til opstilling af mellemdistanceraketter viser, at ikke alle socialdemokratier i Vesteuropa delte SCANDILUX's ønske om en videreførelse af Ostpolitikken. Det er også i det perspektiv, vi skal se oprettelsen af en sydeuropæisk pendant til SCANDILUX, nemlig EUROSUD, der blev stiftet på initiativ af Parti socialiste. Dette diskussionsforum omfattede foruden det franske socialistparti det græske PASOK og det spanske socialdemokrati, PSOE. Denne gruppe af partier tilsluttede sig formentlig i højere grad den amerikanske styrkepolitik, end de nordiske socialdemokratier gjorde.⁹⁸

For perioden frem til 1985 handlede de to mest bemærkelsesværdige drøftelser om forholdet mellem socialdemokraterne i Vest og kommunistpartierne i Øst samt om holdningen til det amerikanske rumbaserede missilforsvarsprogram SDI (*Strategic Defense Initiative*). I 1984 anmodede SCANDILUX således de danske, belgiske og hollandske socialdemokratier om at mødes med repræsentanter for kommunistpartierne i Østtyskland, Bulgarien og Ungarn. Hensigten var, at socialdemokraterne gennem drøftelser med kommunistpartierne skulle bidrage til at forbedre det på den tid vanskelige forhold mellem stormagterne. I 1985 besluttede deltagerne i SCANDILUX sig til at tage afstand fra SDI.⁹⁹ Sammenlignes drøftelserne i Socialistisk Internationale og i SCANDILUX, var der væsentlige forskelle. Socialistisk Internationale var en stor organisation, og antallet af deltagere i møderne var ofte betragteligt. Situationen var nærmest den modsatte i SCANDILUX. Men der var også ligheder: I Socialistisk Internationale tog man som nævnt udgangspunkt i »fælles perspektiver«, som herefter kunne oversættes til »nationale strategier«. Dette var langt hen også måden, tingene foregik på i SCANDILUX.

Men hvilken betydning havde drøftelserne i SCANDILUX da? Spørgsmålet er vanskeligt at besvare præcist. Dels kræver det en større undersøgelse om sikkerhedspolitiske udviklinger i samtlige deltagerlande. Dels kan det være vanskeligt at dokumentere, at drøftelser i SCANDILUX var bestemmende for de deltagende partiers stillingtagen. Men selv har deltagende socialdemokrater tillagt deltagelse stor betydning. I Danmark har Lasse Budtz således i erindringsbogen *Brudstykker* skrevet:

97 Samme sted.

98 Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden*, s. 80-81. Egon Bahr vurderede dog i samtiden, at det franske socialistparti nok først og fremmest anlagde en politik, der var uforandret fra De Gaulles tid, hvor Frankrig havde været bekymret for en afkobling af forbindelsen mellem Europas og USA's forsvar, hvilket var en væsentlig årsag til etableringen af det franske atomvåbenforsvar. Referat af møde i SCANDILUX, 18. november 1983.

99 Referat af møde i SCANDILUX, 31. maj-1. juni 1985.

»Der er ingen som helst grund til at nægte, at samarbejdet med de øvrige socialdemokratiske partier har styrket det danske parti i dets overbevisning om, at den rigtige linje er blevet fulgt. Vi har fået råd og vejledning, men vi har også selv søgt dem, og vi har selv forsøgt os med gode resultater i præsentationen af argumenter i forbindelse med sikkerhedspolitikens udformning« – en formulering der citeres med tilslutning i Steen Christensens bog om Socialistisk Internationale.¹⁰⁰ Men også flere faktuelle forhold synes at understøtte den forståelse. Nikolaj Petersen har således vist, at danske og norske socialdemokrater i 1981 benyttede SCANDILUX til at fremme ideen om Norden som atomvåbenfri zone. Umiddelbart bar bestræbelserne ikke frugt, men det betyder ikke, at diskussionerne var uden betydning. Ifølge Petersen bidrog drøftelserne til at berede vejen for Palme-kommissionens forslag i 1982 om at etablere en 150 kilometer bred atomvåbenfri zone ned gennem Europa fra nord til syd.¹⁰¹

En anden betydning af diskussionerne er ligeledes fremhævet af Nikolaj Petersen: At drøftelserne i SCANDILUX medførte, at de deltagende partier udfærdigede et katalog af afspændingspolitiske initiativer, som partierne efterfølgende advokerede for i bl.a. nationale sammenhænge. Det gjaldt fx kravene om bortfjernelse af kort- og mellemdistancekernevåben fra Vesteuropa, om at NATO skulle vedtage en doktrin om ikke-førstegangsbrug af kernevåben, og om at der skulle oprettes kernevåbenfri zoner i Centraleuropa og på flankerne.¹⁰² Overordnet var det således en grundlæggende ambition at videreføre afspændings- og Ostpolitikken.

Konklusioner

Hvordan kan vi bedst forstå det stadig mere anstrengte forhold mellem USA og flere vesteuropæiske lande i anden halvdel af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne? Og hvilken rolle spillede de europæiske socialdemokratier i den forbindelse? Det er de to hovedspørgsmål, jeg har forsøgt at besvare i denne artikel.

Før det første er det min opfattelse, at en dybere forståelse af konflikten fordrer, at historikerne fokuserer mere på ideer og værdier, end

100 Citeret efter Steen Christensen, *Nye mål i en ny verden*, s. 80.

101 Nikolaj Petersen, »The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?«, *Cooperation and Conflict*, s. 12.

102 Samme, »Scandilux og Danmark. Scandiluxsamarbejdet og Socialdemokratiets sikkerhedspolitik«, Søren Møller Christensen (red.), *Man har et standpunkt... Socialdemokratiet og sikkerhedspolitikken i 80'erne* (Eirene, 1984).

store dele af forskningen har gjort hidtil. Ved at fokusere på sådanne forhold bliver det tydeligt, at en lang række europæiske lande på trods af et grundlæggende værdifællesskab mellem USA og Vesteuropa oplevede en konflikt i forhold til USA i den periode. Ligeledes bliver det tydeligt, at de europæiske socialdemokratiets udmeldinger fra 1976 og frem var udtryk for en skærpet ideologisk profil.

For det andet er det vigtigt at være opmærksom på betydningen af personer. Som nævnt havde Socialistisk Internationale levet en tilbagetrukket tilværelse fra 1950'erne til 1970'erne, men med valget af Willy Brandt til præsident oplevede organisationen dels en medlemstilgang – hvilket primært skyldtes den revitaliserede demokratiske socialisme med appel til Den Tredje Verden – dels at medlemmerne lyttede til præsidenten i et hidtil uset omfang. Forklaringen var dobbelt. Dels var årene efter Helsinki 1975 et såkaldt kritisk øjeblik, en periode, hvor international politik skiftede karakter fra afspænding til fornyet konfrontation med frygt for atomkrig, og en periode, hvor de europæiske socialdemokratier et efter et tabte regeringsmagten. Dels besad den nye præsident sådanne kvaliteter, at socialdemokratiske politikere fra store dele af Vesteuropa i en periode lyttede til ham og langt hen fulgte hans råd og anbefalinger. En position, som Egon Bahr efterfølgende oplevede i SCANDILUX, om end i en mere anonym rolle.

For det tredje er det min vurdering, at mødestedet – den demokratisk socialistiske scene, de transnationale netværk – er vigtigt at tage i betragtning, såfremt man skal forstå, hvorfor socialdemokratierne agerede, som de gjorde i årene fra 1976 til ca. 1985. Deres udgangspunkt var socialdemokratismen og Europas sikkerhed. National sikkerhed gav ikke mening uden europæisk sikkerhed, og socialdemokratisk indflydelse kunne fremmes gennem koordinering og samarbejde inden for rammerne af transnationale netværk. Willy Brandt har udfoldet nogle betragtninger herom i en af sine erindringsbøger. Under overskriften »Magt og myte« understreger han, at organisationens renommé altid har været stærkere end dens indflydelse, ligesom han nævner, at Socialistisk Internationale under hans ledelse hverken var et superparti eller en supermagt. Men Brandt tilføjer, at værdien af diskussionerne i Socialistisk Internationale ikke kan understreges tilstrækkeligt: »Der Wert der Diskussionen jedoch, die abseits der Konferenztische stattfinden und in dem lockeren Rahmen unserer Internationale Brauch geworden sind, kann nicht hoch genug genommen werden. Auf diese Weise ist schon mancher Konflikt eingegrenzt, manch neuer Gedanke bewegt, manch ausschlaggebende Unterstützung abgesprochen und manch neue Freundschaft begründet worden.«¹⁰³

103 Willy Brandt, *Erinnerungen*, citeret s. 437.

Det anstrengte forhold mellem USA og flere af de vesteuropæiske socialdemokratier fra slutningen af 1970'erne og et par år ind i 1980'erne skyldtes uenighed om, hvordan man praktisk kunne fremme freden. På den ene side var det USA's politik, som landet søgte fremmet inden for NATO, at fred skulle søges gennem en vestlig styrkepolitik – »peace through strength«. ¹⁰⁴ Rationalet var, at afspændingspolitikken havde fejlet, og at Ostpolitikken havde lidt nederlag. Det var ikke lykkedes at skabe ændringer i Østblokken til trods for tilnærmelsen, og desuden havde Warszawa-pagten benyttet afspændingsperioden til gennem oprustning at rykke den militære magtbalance og dermed reelt udfordre landene i Vest. På den anden side var toneangivende socialdemokrater fra Vesteuropa af den opfattelse, at fred skulle fremmes gennem dialog med modparten (*Gemeinsame Sicherheit*). Alt andet, mente de, ville være risikabelt, i Europa endda meget risikabelt på grund af nye våbentyper, der i tidens optik muliggjorde regionalt afgrænsede kernevåbenkrige. Desuden var uoverensstemmelsen mellem USA og socialdemokratiske kredse i Vesteuropa langt hen værdibaseret: Socialdemokratierne skærpede den ideologiske profil i en tid, hvor konservative og liberale kræfter vandt frem både i Vesteuropa og i USA. På den måde giver det god mening, at DIIS i sammenfatningen af koldkrigsudredningen *Danmark under den kolde krig* anfører, at der i 1970'erne og 1980'erne pågik en strid inden for NATO om sikkerhedspolitikken; at der var tale om to konkurrerende *grand strategies*. ¹⁰⁵

Disse resultater indikerer også, at den i indledningen refererede forskningsdiskussion mellem amerikanske og europæiske historikere om, hvorvidt det enten døde i slutningen af 1970'erne, ikke kan besvares med et ja eller nej. Svaret afhænger nemlig af perspektivet: Det er korrekt, at USA i sin sikkerhedspolitik i høj grad forlod afspændingspolitikken. Det er også korrekt, at i al fald Storbritannien under Thatcher i en periode forlod afspændingspolitikken. Ligeledes er det korrekt, at Warszawa-pagten under Bresjnev oprustedede atomart. Men i mange vesteuropæiske lande foregik der en politisk strid om, hvilken kurs der skulle anlægges. De dele af de socialdemokratiske miljøer, som jeg har beskrevet i denne artikel – og navnlig socialdemokratierne i Holland, Belgien, Luxemburg, Norge, Sverige og Danmark og senere også det vesttyske SPD – havde ikke mistet tilliden til Ostpolitikken. For dem levede den videre. Og de kæmpede en daglig kamp for at give den yderligere styrke. Da Reagan og Gorbatjov fra 1985 nærmede sig hinanden,

¹⁰⁴ Matthew Evangelista, *Unarmed forces*, preface, s. vii.

¹⁰⁵ Synspunktet blev mest klart formuleret i sammenfatningsbindet: *Danmark under den kolde krig*, bd. 4.

og den kolde krig gik på hæld, kunne det ses som udtryk for, at det enten aldrig var død. Den havde undergået en krise, som den imidlertid havde overlevet. Sådan vil i al fald flere europæiske historikere mene.

I en undersøgelse af den type, der er præsenteret her, er der som nævnt tilbøjelighed til at fokusere på ligheder mellem de socialdemokratiske partier. Det er der gevinster ved. I Danmark er der således i dele af historieforskningen og i erindringslitteraturen en tendens til at iagttage den danske fodnotepolitik i 1980'erne som en dansk *Sonderweg*, som var der tale om illoyalitet i forhold til landets allierede, måske endda som følge af sovjetisk påvirkning. Men udblik til andre europæiske lande viser, at sådanne stridigheder ikke var et isoleret dansk fænomen. Der pågik som anført diskussioner om sikkerhedspolitikken i næsten alle vesteuropæiske lande. Fodnotepolitik var heller ikke noget enestående dansk fænomen, men blev ligeledes bedrevet i Norge og Grækenland. Og som nævnt skærpede også Sverige sin neutralitetspolitiske kurs i 1980'erne.

Men det er oplagt, at nærværende undersøgelse risikerer at overbetone lighederne mellem socialdemokratiernes politik. I en mere omfattende undersøgelse vil man således forventeligt også konstatere uoverensstemmelser mellem udviklingen i de forskellige lande og mellem grupper af lande. Enkelte af disse er nævnt ovenfor, fx at der var uenighed mellem det franske Parti socialiste, de italienske socialdemokratier og PASOK på den ene side og de nordiske socialdemokratier på den anden; mellem partierne i EUROSUD og SCANDILUX. En mere indgående undersøgelse vil utvivlsomt også kunne forklare, hvorfor sådanne forskelle gjorde sig gældende. Også her spiller personer foruden parlamentariske forhold og nationale traditioner utvivlsomt en rolle. Hvilken betydning havde det fx for socialdemokratiernes stilling i Frankrig, Italien og Spanien, at eurokommunismen stod stærkt i disse lande, mens den i de nordiske lande og i Tyskland ingen indflydelse havde? Og hvilken rolle spillede det for forholdene i Norge, at Gro Harlem Brundtland var en politiker, der nød respekt og tillid langt ud over egne rækker – til forskel fra situationen Danmark, hvor Anker Jørgensen var vellidt af sine egne, men ikke udpræget af borgerlige politikere.

Et fokus på nationale udviklingslinjer i udvalgte lande vil også bidrage til at vise noget om varigheden af inspirationen fra de transnationale netværk. I Norge ophørte konflikten reelt i 1983 og i al fald ikke senere end i begyndelsen af 1984, dvs. kort tid efter, at NATO påbegyndte deployeringen af mellemdistanceraketter. I Sverige gik det anderledes.

Efter at Palme genvandt regeringsmagten i 1982, skærpede Sverige sin sikkerheds- og neutralitetspolitiske kurs. Og i Danmark videreførte Socialdemokratiet fodnotepolitikken frem til 1988, selvom der ikke var meget af den mellem 1985 og 1988. I en sådan sammenhæng vil det være oplagt at diskutere, hvorfor det danske socialdemokrati valgte at føre fodnotepolitik i en længere periode, end det norske socialdemokrati gjorde.

En analyse, der forener betydningen af ideer, værdier og enkeltindivider samt transnationale netværk med komparation af nationale udviklinger, vil således forventeligt give os en dybere indsigt i den kolde krigs slutspil i Nordeuropa.

SUMMARY

*All-European Security
Transnational Social Democratic Networks, the Crisis of Détente,
and the Continuation of Ostpolitik*

In the late 1970s and early 1980s, relationships became strained between the United States and a number of West European countries. The present article investigates the specific role of the West European Social Democratic parties in this context, with particular focus on the role of values and ideas in shaping perceptions and priorities of political players.

European Social Democrats had been firm and loyal supporters of the Atlantic partnership since the formation of the Atlantic Pact in 1949. During the early Cold War, the fundamental conflict between Communist and Capitalist systems determined, in large measure, their policies. Even later, they remained faithful to the same fundamental positions. Nevertheless, during the 1970s the arms race, including innovations in the technology and tactics of nuclear warfare, modified the attitude of the Labour parties. They and many other Europeans feared that in case of war the battlefield would be in Western and Central Europe, not the Soviet Union or the United States.

The Labour parties increasingly tried to make their influence felt in matters of the East-West Divide. Social Democratic party delegations travelled to Moscow and expressed, visiting the Kremlin, their desire to end the confrontation. At the same time, they emphasized that Social Democrats did not shrink from competition between Communism and democratic Socialism, be it in terms of ideology or economic performance.

Disagreement over the political strategy of NATO towards its East Bloc counterpart was growing between the United States and parts of Western Europe. Many leading North European politicians had since the early 1950s been in general support of détente policies, whereas the United States had been more hesitant. Following the Helsinki accords in August 1975, this divide within NATO was aggravated to a degree that justifies talking about two competing Grand Strategies. The United States, supported by European Conservatives, wanted to conduct a policy of strength, whereas Social Democratic politicians,

especially from North Western Europe, preferred to continue the so-called *Ostpolitik* – a brand of German origin – that had been so vital for the détente process.

Following 1975, joint efforts to that effect were weaker; but the process did not stop entirely, at least not in Europe. Washington may have abandoned it temporarily, but a large number of leading European Social Democratic politicians strived to keep the idea alive. They continued to promote the same *Ostpolitik* that had been conducive to the Conference on Security and Cooperation in Europe. In the late 1970s and early 1980s, this coordinated, transnational Social Democratic activity – mainly inspired by Willy Brandt and Egon Bahr, but supported by other prominent Social Democratic leaders – may have appeared less powerful than one would expect of a Grand Strategy. In fact, on national levels it had the air of improvisations, as Labour parties constantly struggled with Liberal and Conservative parties over these issues. Indeed, domestic politics – the appeal by Social Democrats to widespread anti-war values and sentiments among voters – may be the most important single factor in order to explain why their security policies, albeit in different ways, were sharpened according to the general pattern described in this article.